

ŠTO JE ZEPEYA DUBROVAČKIH SPOMENIKA ?

Godine 1235. u Dubrovniku Velo i Malo vijeće izdaju zakon protiv raskoši i nekih običaja o svatovima, očito već preživjelih u urbanoj sredini ovoga grada. U ovoj *Ordo de dotibus et nuptiis* dva puta spominje se predmet s nazivom *zepeya*.¹ Izdavači dubrovačkoga Statuta ovaj naziv tumače prema Du Cangeu kao *orale mulierum, velum capitis*,² dakle kao pokrivalo ženske glave, pre-

¹ Rukopisni zapis sa zaključcima, ozakonjenim odlukom Velog i Malog Vijeća u Dubrovniku 13. IV 1235, u Historijskom arhivu Dubrovnika fasc. II (1200—1300), više puta je prepisivan i objelodanjan. U ovom radu služimo se izdanjem u djelu: V. BOGIŠIĆ — C. JIREČEK, *Liber statutorum civitatis Ragusii*. — *Monumenta historico-iuridica JAZU*, IX, Zagreb 1904, p. LXIV et seq. — Tekst, koji je u rukopisu kontinuiran, izdavači su podijelili prema sadržaju u odnosne stavke. U ovom se radu služimo ovom redakcijom.

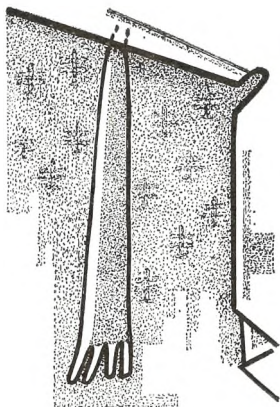
² Ibid.: Appendix D. Index nominum et verborum, p. 459, s. v. »zepeya deaurata, de seta, ordo 1235. In Apulia »zippe ferree« 1065, »zeppas duas de seta cum capitibus deauratis«, »cum auro in capite« 1266, in instrumentis dotium, Cod. dipl. Barese II, 4; III, 185, 307; IV, 83-84. Editores interpretantur ib. II, 242: borsellino. Quid Ragusii z. fuerit, patet ex Div. Canc. 1328—1330: »cipeamm sive orale de seta« uxoris Petri de Coten (1328). *Orale mulierum: velum capitis* (Du Cange).« — Gore navedeni podatak »zippe ferree« nalazi se u istoj ispravi o mirazu iz koje se služimo podatkom »zippa solidi duo« (v. Prilog 1). U ovoj opširnoj primopredaji miraza razlikuju se uglavnom dvije skupine predmeta. U prvoj su tkanine, haljine, nakit i ono pokućstvo uz koje pripadaju i različite tkanine i pokrivala, a među njima je i *zippa* procijenjena sa *solidi duo*, pa je to bez sumnje tekstilan predmet u skupini u kojoj svaki predmet, odnosno nekoliko njih, uz naziv ima i vrijednost u novcu. U drugoj skupini nabrajaju se kućanski (stolovi, klupe i sl.) predmeti koji ili nemaju procjene ili su globalno procijenjeni u većem, ali neodređenom broju, pa su to očito manje vrijedne stvari. Među posuđem (frixoria, tripide i dr.) navode se i *zippe ferree*, što je očito neki kuhinjski gvozdeni pribor. — Upor u našim tekstovima: cippo v. LEXICON LATINITATIS MEDII AEVI IUGOSLAVIAE I Zagreb 1969 s.v. ceppum 2. compedes, klade, drvo kojim se sputavaju noge krivca, ali, cippo (onis) m., genus vinculi pa i željezne negve, puta (Saopćenja centralne redakcije s.v.) i značenje u mletačkom dijalektu, cepo, ceppi o ferri, stivato, BOERIO GI. Dizionario del dialetto veneziano. Venezia 1856, s.v. — Prema svemu, dakle, u ovom istom dokumentu iz Barija 1065. s ova dva izraza *zippa* i *zippe ferree* u istom popisu stvari sasvim su dva različita predmeta i samo slučajno ista grafija zavodi na izjednačenje. U daljnjem ovaj podatak *zippe ferree* ne uzimamo u obzir. O tumačenju *zeppa* = *borsellino* v. dalje str...

vjes ili veo. Ipak, ne može nas zadovoljiti ovako općenito razjašnjenje naziva *zepeya*, jer po svemu, upravo iz ovog najranijeg spomena u našim pisanim spomenicima, proizlazi da je *zepeya* neki osobit prevjes ili veo. U Odredbi, ovom se predmetu pridaje naročita važnost, pa to nije neki od rubaca ili ženskih pokrivača koji su također mogli biti skupocjeni, a ipak po koječem različiti od *zepeye*. U navedenoj Odredbi prvi put je riječ o *zepeyi* u onoj stavci kojom se određuje gornja granica izdataka za opremu nevjeste. U Dubrovniku se grčkom posuđenicom *príija* označava dužno opremanje kćeri prigodom udaje. Izdaci za opremu ne smiju prijeći ovu granicu Odredbe. Međutim, povrh svote od 200 hiperpera još se dozvoljava poseban izdatak za nakit, te nabava različitih rubaca i *zepeya* (prilog 3a). U drugoj stavci posebno se govori o *zepeyi*, (prilog 3b), kao o nekom tekstilnom predmetu svoje vrste. Iz tog doznajemo najprije da *zepeya* pripada nevjestinoj opremi i da je po svojstvima bliza ostalim rupcima, ali da se ipak razlikuje od njih. Zatim se *zepeyi* daje posebna važnost, iz čeg zaključujemo da je to skupocjen tekstilni predmet, vrst ženske pokrivače koja može biti od svilene tkanine i koja može imati ukras od zlata i bisera. Ipak, ne doznajemo njen oblik, a ni to kako je taj ukras na tkanini bio raspoređen, pa prema tome ni čemu je *zepeya* služila. No, iz teksta Odredbe doznajemo još i to da se *zepeya* tada izrađivala u Dubrovniku, ali da se mogla nabaviti i izvana, a i to da se predmeti ove vrste, koji su zatečeni ovom Odredbom, a koji su svileni i ukrašeni zlatom i biserom, mogu i nadalje upotrebljavati, dosljedno dakle i posjedovati, u onoj kući u kojoj ih je ova Odredba zatekla.

Po svemu, dakle, upravo sve ono što se zabranjuje moralo je u 13. stoljeću postojati u Dubrovniku. Kategoričan zakon o limitu, koji je 1235. stupio na snagu, zadržao se u Republici kroz stoljeća. Zato su arhivski podaci o opremanju domaćih kćeri svedeni na najmanju mjeru, najčešće svega na jednu frazu («prema Statutu» ili «kako dolikuje prema Statutu»), a baš to je jedno od poglavlja pomoću kojeg se u drugim sredinama upoznaju unutarinja zbivanja u širim društvenim strukturama. I o *zepeyi* u dubrovačkim spisima ima malo vijesti. Iz tih malobrojnih vijesti, što su do sada objelodanjene, pokušat ćemo pronaći značajke one posebne ženske pokrivače koja se u dubrovačkim spomenicima zove *zepeya*.

Da se citiranje ne ponavlja, prilažem pregled svih podataka o *zepeyi*, u kronološkom nizu iz dubrovačkih i apulskih dokumenata do sad izdanih, u Prilogu od 1 do 11.

G. 1280. Matija Menčetić preuzima *príiju* svoje pokojne žene da je sačuva za njihovu još malodobnu djecu (prilog 8). Uz odjeću, onu od vrijednosti kao što je »*zupam unam de cxamito rubeo*«, nalazi se i jedna *zepeya* (u grafiji *zopeia*) i uz nju *oraria sex*. Sve je to očito vrijedan pribor u kojem se i *zepeya* prenosi od majke na kćeri, budući da je tada u Dubrovniku Statutom

(1)

(2)

(3)

1. Ukasni ubrusac četvrte dvorjanke u pratnji carice Teodore
2. Dva ukasna ubrusca pete dvorjanke u pratnji carice Teodore
3. Ukasni dodaci na liku Bogorodice, Ravenna

određeno da miraz ostaje vlasništvo žene, odnosno njenih potomaka.³

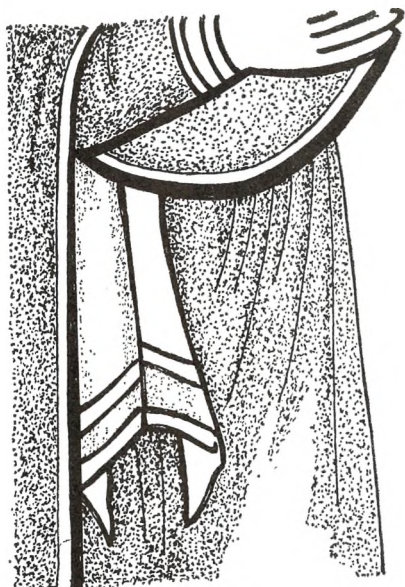
Iste godine čujemo i za drugi takav slučaj (prilog 7). Fuska, udovica Bogdanića (Bogdanelli), sudbenim putem traži da joj sinovi njena pokojnog muža vrate vrijednosti iz njene prćije u novcu i u stvarima. Utvrđeno je, međutim, da joj ne pripada sve što je tražila, ali za neke stvari ona dobiva naknadu u novcu, jer se ustanovilo, zahvaljujući svjedoku, da su te stvari, među njima i *unam zopeiam*, već prodane u Trani. Isti svjedok izjavljuje da je bio prisutan kad je Bogdanić te stvari svojedobno kupio u Draču. Uz ostalo (pancer sa šljemom, svilena zastava i različiti pokrivači iz Romanije - Grčke) i ova zepeya, kao vrijedan predmet, dijeli sudbinu ostavštine i putuje iz grada u grad na obalama južnog Jadrana. Tu ujedno vidimo kako je zepeya ulazila u grad, jer se na ovu zepeyu lako mogla primijeniti Odredba o zatečenim zepeyama.

Nešto više o zepeyi, kao o predmetu, doznajemo iz dokumenta iz 1281. (prilog 9). Radi se o ulaganju vrijednosti u neki poslovni pothvat, a za što služe novac i stvari koje pripadaju djevojci, koja ih je naslijedila kao prćiju svoje pokojne majke. Osim gotova novca i zlata i neke robe tu su i »*unam zupeiam cum demis de auro et oraria plumata quatour*«. I tu se nalazi jedna zepeya s više izvezenih rubaca. Ujedno doznajemo da ova zepeya ima rese od zlatnih niti ili žice, što je suprotno Odredbi iz 1235. No baš zato, jer se radilo o predmetu koji se prenosio u baštinu, moglo se iskazati da se radi o posjedu od prije Odredbe, a tih pedesetak godina zlatni ukras mogao se čuvati i prenositi na novu tkaninu.

Kako je zepeya uvijek sastavni dio ženske garderobe, uz različite pokrivače i rupce, to je ona stotinu godina kasnije otkako smo ju prvi put zatekli u Dubrovniku, pomalo već počela gubiti svoje bitne značajke. Zepeya se počela ubrajati u sitniji ukrasni tekstil, što ga čine sve vrste rubaca vezanih svilom, zlatom i biserom, pa i oni svileni. Naime, dok smo tijekom 13. stoljeća zepeyu susretali u pratnji ostalih rubaca i pokrivača, podatak iz 1328. »*çipeam sive orale de seta*« (prilog 10) zepeyu gotovo izjednačava s ostalim svilenim rupcima ili pokrivačama u širem smislu ženske prevjese.

U 16. stoljeću pravo značenje zapeye, kao nevjestinog vela, već je zaboravljeno. U ponavljanju zabrana protiv raskoši, 1515. Vijeće Umoljenih, među ostalim, zabranjuje ženama i djevojkama »*portare in casa et fora fazoli chiamati çippi, ne altri fazoli, lauorati cum oro, argento o perle*«, a takvi se ukrasni rupci ne smiju ni izrađivati (prilog 11). Jireček ovaj podatak prevodi kao da se radi o džepnim rupčićima, međutim *nasitergia* od 15. stoljeća dalje

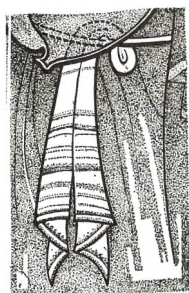
³ BOGIŠIĆ — JIREČEK o. c. p. 83: Statuta Ragusii, lib. IV, cap. I — II.

(4)

(5)

(6)

4. Ukasni ubrusac Bogorodice, Sv. Marko, Mleci
5. Ukasni ubrusac Bogorodice, Torcello
6. Ukasni ubrusac Bogorodice, Sv. Nikola, Prilep

spominju se pod ovim nazivom, a to su manje više utenzilni rupci bez zlatoveza i bisera. Međutim, *çippi-fazoli* ukrasni su rupci što su ih žene nosile kao osobit ukras uz odjeću, u ruci ili zadjenute o pojas. Takvi su rupci gotovo neuništiv atribut ženske taštine, a to već zbog natjecanja s vlastitim ručnim radovima, kako to oduvijek postoji u ženskom krugu. Zbog prestiža kuće, koja se ističe bogatstvom u lijepim tkaninama i tekstilnom kićenju, taj ukrasni pribor nadživljuje sve zabrane.

U 13. stoljeću, u isto vrijeme kad se u Dubrovniku zepeya javlja u službi nevjestinoga vela, predmet analogan dubrovačkoj zepעי javlja se i u dokumentima u susjednoj Apuliji, i to pod

nazivom *zeppa*, *zippa*, *ceppa*. Ali, tu se zepeya javlja i ranije. Već 1065. u Bariju u jednoj opremi mladenke, među ostalom tekstilnom robom, nalazi se i jedna *zippa* (prilog 1). U ovom bogatom popisu robe, u mnoštvu odjeće i haljina, zastora, zavjesa i velikih pokrivača, od kojih neki nose do sada neprotumačene nazive saracenskog ili grčkog podrijetla⁴, posebno su rupci, *facioli* označeni po nekim svojim svojstvima. Tako npr. dva rupca, *facioli greciski*, očito su poznati po stilu ili po podrijetlu kao grčki proizvod. Dva su rupca *totibillati*, sasvim pretkani ukrasom po čitavoj površini, a dva su *coppibillati*, očito s ukrasom na dva kraja. Jedan od tih ima na krajevima i rese, a drugi nosi neki grčki ukras posebne vrste. Svi su nabrojani rupci skupocjeni. Prema ostaloj odjeći i drugom kućnom tekstilu i posteljnomo rublju, njihova je procjena jednaka cijeni zlatnog prstenja i naušnica u ovom istom popisu. Nasuprot ovoj skupini rubaca, očito cijenjenih zbog dragocjenih tkanina, u ovom popisu, u kojem ima otprilike 45 tekstilnih predmeta (koliko se može sa sigurnošću razabrati da se radi o odjeći i tkaninama), svega jedan predmet zove se *zippa*, bez ikakve poitanje oznake. Očito se dobro znalo što je upravo ta *zippa*. A da je i to vrijedan predmet, proizlazi iz procjene od dva solida, što je cijena zlatnog prstena ili, kako smo našli, jednog rupca osobite izradbe.

Nekako u isto vrijeme kad se zepeya prvi put spominje u Dubrovniku u Pulji u jednoj bogatoj prćiji g. 1232. (prilog 2), između otprilike 46 komada tekstilne robe, opet se nalazi samo jedna *zeppa*, koja se tu tek malo izdvaja od ostalih rubaca: »...*sex faziolos et unam zeppam*«, kako smo to zatekli i u Dubrovniku.

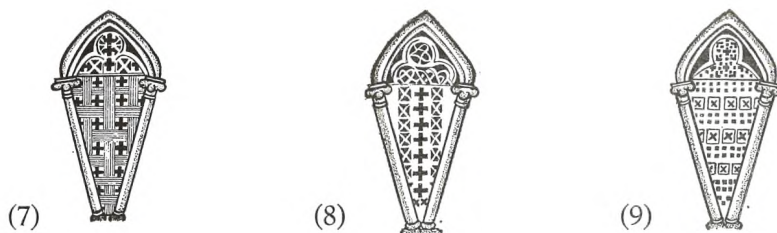
Izdavači apulskih dokumenata riječ *zippa*, *zeppa* tumače kao *borsa*, *borsellino*, pozivajući se na novogrčko ἄρση .⁵ No, kako smo našli u Dubrovniku tako i u Pulji, *zeppa-zippa* susreće se samo kao stalni rekvizit u nevjestinom priboru i uvijek u pratnji sa srodnim ukrasnim tekstilom i skupocjenim rupcima. U oba primorska grada, u Dubrovniku i Bariju, zepeya-zeppa nalazi se u istoj društvenoj situaciji, pa oba naziva i po tom možemo s pravom izjednačiti u njihovoj službi i sadržaju, te tako u njima gledati istovrstan predmet. Izjednačujemo ih i pored različite grafije, koja je vjerojatno proistekla iz fonetskih razlika u nazivima za istovrsni predmet.⁶

Dakle, govorit ćemo o dubrovačkoj zepeyi i apulskoj zeppi kao o istovrsnom predmetu, koji je u isto vrijeme postojao kod nas i u susjednoj južnoj Italiji.

⁴ O tom v. NITTO DE ROSSI u predgovoru Codice diplomatico Barese I, Bari 1899, p. XXIII.

⁵ V bilj. 2) i str...

⁶ Nije li dočetak -ja u dubrovačkom obliku *zepeya* hrvatska oznaka određenog pridjeva dodana usvojenom nazivu, s analogijom u imenima voda, *Krivaja*, *Suvaja*, i sl.? To trebaju riješiti pozvaniji.

7—9. Motivi sa portalne ruže na katedrali Troia, Puglia

Kao i u Dubrovniku, tako je i u Pulji zakonom određeno da miraz udate žene ostaje svojina njezina i njenih potomaka, u prvom redu njenih kćeri. U prćiji se nasljeđuje nakit, odjeća i kućni tekstil od vrijednosti, a u tom svoje mjesto ima i sitniji tekstilni pribor, dragocjen po izradbi i materijalu, najviše u svili i zlatu. Tako se 1244. u Barletti određuje da se prćija jedne žene, ukoliko ona umre prije muža, preda njenom ocu koji je ima sačuvati za njenu djecu (prilog 4), pa, u masi s četrdesetak tekstilnih predmeta, a u pratnji platnenih rubaca, *faciola tria de lino, i ceppa una* ostaje potomstvu.

Dvadesetak godina kasnije, 1266, u Bariju, opet u opremi za nevjestu, s otprilike 46 poimence navedenih tekstilija nalaze se »zeppas duas de seta cum capitibus deauratis«, a procijenjene su »pro unciis auri duabus et tarenis viginti« (prilog 6). Osim visoke cijene, preko jednog zlatnika za svaki od tih predmeta, iz ovog podatka pouzdano možemo izvesti kakav je oblik imala takva pokrivača. Ako se, naime, kod prevjese ili pokrivače posebno naglašava da njeni krajevi nose ukras, onda to mora biti oduža pačevtorina, kojoj su oba kraja ukrašena vezom ili utkanicom, a imaju i rese. Tako se, dakle, i onaj dubrovački podatak *zepeya cum demis de auro* (prilog 9) odnosi na odužu pokrivaču s dva simetrično urešena kraja.

Isti podatak nalazimo opet u Pulji, kad se iste g. 1266, u mirazu među tridesetak tekstilnih predmeta nalaze dvije zeppe, i to jedna »zeppam unam cum auro in capite de Mumpillerio« i druga »aliam zeppam unam cum auro in capite parvam de Mumpillerio« (prilog 5), uz različite druge rupce (*faziolos*), prevjese (*mandilia*) i ručnike ili ubruse (*tobaleas*). Upravo takve pokrivače nastoji vlast u Dubrovniku zabranom maknuti iz upotrebe svoga naroda, jer eto i ove dvije pokrivače zlatom su ukrašene, a i potječu iz daleke zemlje. Kako im je ukras na krajevima, to se radi, dakle, o odužoj ženskoj pokrivači.

Ipak, dobro se razabire da se od sredine 11. do kraja 13. stoljeća u nabranjanju ženske robe razlikuje *zepeya* od svih ostalih rubaca i pokrivala za glavu. Osim toga, dok se rupci manje i veće

vrijednosti uvijek nalaze u većem broju, često samo u množini bez posebne oznake količine, što znači da ih je bilo podosta, u Dubrovniku se *zepeya* susreće samo u jednom primjerku, među ostalom robom u opremi mladenke. U Pulji, u mnogo obilnijem ruhu, dva puta navode se po dva takva komada, dok je inače u pravilu i tamo samo po jedna *zeppa* u ženskoj opremi.

Ali, prije nego što na osnovi ovih podataka odgovorimo što je dubrovačka *zepeya*, kakav je njen oblik, ukras i njena služba u nevjestinom priboru, trebamo upoznati o kakvom se to medijevalnom dobru radi u toj množini rubaca, pokrivača, prevjesa i drugog pribora za pokrivanje ženske glave u različitim izdanjima tkanine, ukrasa i povezivanja, te uopće u mnogostrukoj službi takvih pokrivala.

Uglavnom, razlikuju se dvije osnovne tipološke kategorije tekstilnih pokrivala ženske glave. U jednu pripadaju sve vrste rubaca u obliku pravilne četvorine, koje danas nazivamo *rubac* ili turskom posuđenicom *marama*. Drugu tipološku kategoriju ženskog pokrivala glave predstavlja komad tkanine u obliku oduže pačetvorine, sasvim nalik na manji ili veći ručnik. U obje tipološke grupe vlada velika raznolikost u tkanini i ukrasu takvog predmeta. Po nepisanom zakonu agrafičnih društvenih sredina, odjeća služi kao vidni pokazatelj svojstava svog nosioca po dobi, položaju u rodu i širem krugu, a i po zgodi za koju određeni habitus ima poslužiti. U tom najvažniju službu ima žensko oglavlje, u kojem su te razlike naglašene već po samom češljanju, ali i po svim pripadnostima u pokrivanju i kićenju glave i kose.

Zepeya, našli smo, ima ukras na krajevima, točnije samo na dva kraja. Iz tog proizlazi temeljni oblik ove ženske pokrivače. To je oduža pačetvorina kojoj je širina zadana tkanjem na razboju, a dužina joj je proizvoljna, ali nužno mora biti tolika da na oba kraja ukras ostaje vidno istaknut kad se ova pokrivača prebaci kao veo na kosu ili kakvo donje pokrivalo, *kapicu* ili *skufiju*. Upravo po onim dvjema pokrivačama iz Pulje g. 1266. (prilog 5) vidimo da je bilo većih i manjih *zepeya*, no sigurno u tom nije moglo biti pretjeranosti, pa je dužina *zepeye* odgovarala onim folklorim varijantama ženske pokrivače, koje su do našeg vremena održale skladan format — kao okvir mladom ženskom licu. Takva je npr. konavoska pokrivača u svoje dvije varijante,⁷ o kojoj će dalje biti govora, a takva je, iako već renesansno oblikovana, pokrivača u starinskoj nošnji otoka Paga.⁸ Na svakoj takvoj pokrivači ivica dobivena u tkanju, *živi rub*, tvori obje duge strane, dok su one dvije kraće strane, koje u tkanju ostaju otvorene,

⁷ GUŠIĆ M., Tumač izložene građe. Zagreb 1955, p. 142 i 149. — BENC-BOŠKOVIĆ K., Starinsko žensko ruho u Konavlima. Zbornik za život i običaje JAZU 45. Zagreb 1971, p. 121.

⁸ GUŠIĆ M., Starinsko žensko ruho na otoku Pagu. Radovi Instituta JAZU u Zadru. III, Zagreb 1957, p. 104.

predodređene za nošenje resa, uz nadodani ukras koji je najčešće simetričan na oba kraja. Po svemu, dakle, zepeya pripada u onu tipološku kategoriju ženskih prevjesa koja se u longitudinalnom, većem ili manjem, formatu svoje tkanine javlja od pradavnih vremena do danas. Sa svim tim postiže se profinjena ravnoteža u simetriji ovog vela, koje je u svom najboljem izdanju otkano od domaće, tanko ispređene svile.

Pokrivača ovog formata uvijek se presložena po dužini u četvoro polaže u skrinju. Tako presložena u nekim varijantama ostaje i kod povezivanja ili omatanja na kosu, kako se to održalo npr. u *rubu* na otoku Krku⁹ ili u *hoverlici* u Vinodolu.¹⁰ U ove naše dvije folklorne varijante longitudinalna pokrivača približena je medijevalnom omatanju i povijanju ženske glave i obraza. Međutim, ona varijanta oduže pokrivače, koja tipološki predstavlja pravi veo, i ako se i ona sprema složena u četvoro po dužini, kod stavljanja na glavu razastire se u čitavoj ploštini i tako otvorena prebacuje se na kosu ili neko donje oglavlje. Ovako mora da se nosila i zepeya, već zato što to traži njen skupocjeni ukras na krajevima. Zbog toga što su oba kraja otežana zlatnim resama i vezom, zepeya se nosila tako da ukrasni krajevi padaju sprijeda niz ramena, te tako naglašeno krase mladenački obraz. Je li pod tim velom nevjesta imala kosu slobodno raščešljanu, kako je to bio običaj od karolinške mode sve do kraja srednjeg vijeka, ili je već prevladalo gotičko češljanje s dvije pletenice, podignute u potiljku, ili se nevjesti poslije svadbe glavu pokrivalo *skufijom*, *počelicom* ili *kapicom*, kako je to u nas ustaljena tradicija za udatu ženu, sve to ostaje otvorenim pitanjem na koje će se možda, daljnjim proučavanjem pisanih izvora i etnografske građe, naći odgovor. Na svaki način, iz složene slike medijevalnih oblika koji služe za pokrivanje glave udatoj ženi (sve od onih velikih platnenih rubaca i povezača s kojim se produžuju pradavne tabu zabrane o kosi udate žene, pa do renesansnih laganih prevjesa na njegovanoj frizuri, koji su još samo ukrasni ostatak negdašnjeg, odavno napuštenog i zaboravljenog sakrivanja ženske kose) zepeya se izdvaja kao zasebna varijanta u kategoriji prave ženske pokrivače u formatu oduže pačetvorine. U Sredozemlju u tom se prvotnom obliku pokrivalo udate žene javlja od pradavnih vremena, još otada kad npr. u Homerovu epu Tetidu dočekuje »Harita koja na glavu povezaču imaše bijelu«.¹¹

Takav se oduži komad tkanine, kao elementaran tekstilni predmet, javlja u različitoj upotrebi. Svakodnevno, takav komad tka-

⁹ PAULIĆ T., Bilješke o »rubu«. Vjesnik Etnografskog muzeja III Zagreb 1937.

¹⁰ MAŽURANIĆ A., Zakon Vinodolski od ljeta 1280. Kolo III, Zagreb 1843, p. 93 i bilješka.

¹¹ HOMEROVA ILIJADA, preveo T. MARETIĆ, Zagreb 1921. XVIII, 382.

nine služi i za pokrivanje glave i kao pojas uz odjeću, mušku i žensku, a i kao ukrasni rubac u ruci ili o pojasu, ali najčešće kao običan, vrlo upotrebljavani orijentalni *peškir*.¹² Iz sve te mnogostruke upotrebe postepeno se izdvajaju tkani predmeti u istom temeljnom obliku, ali s različitim fakturom i službom u posebne, sasvim ograničene grupe. Za grublji kućni tekstil sve više s Istoka prodire pamuk, tako da se *ručnici* naših izvora oblikuju u izrazitu tekstilnu vrstu, kako se to sačuvalo u muzejskim primjercima.¹³ To su oveći ručnici od masivne pamučne pređe otkani u keper tehnicima (*na četiri nita*) sa širokom bordurom utkanom izmjenično na licu i naličju ornamentalne slike, a uvijek tamnim pamučnim koncem. Ima ih smeđih, tamnocrvenih i crnih, ali najviše prevladava utkanica u tamnomodrom koncu. Ornament je komponiran s motivima fantastičnih životinja, ptica ili životnog stabla, što se ponavlja suprotstavljeno po zrcalnom odrazu. Široku glavnu prugu prati uski rubni friz, u kojem je gotičkim pismenima utkano geslo one kuće za koju je ručnik otkan ili kakva nabožna izreka. Takvim su se kasnogotičkim, već gotovo renesansnim ručnicima, i kod nas u primorju služili, kako to donose popisi robe iz Dubrovnika i Kotora.¹⁴ Ipak, to nije bio samo import iz Italije, jer npr. u Kotoru se uz takav ručnik u istom kućanstvu nalaze i klupka modrog konca, očito spremljenog za tkanje takvih ručnika.¹⁵ A i nekoliko takvih predmeta, kod nas sačuvanih, svjedoče o domaćoj proizvodnji. Koliko mi je poznato, kod nas se čuvaju, što u fragmentima — a što čitava, četiri ručnika ove vrste i to u franjevačkom samostanu u Kamporu na otoku Rabu.¹⁶ Na tim ručnicima gotička su slova samo imitirana crticama. Očito naše žene nisu radile prema grafičkoj tekstilnoj šablona, nego po stalnom pravilu u našim ženskim radovima; one su tkale odgledajući s gotovog predmeta, na kojem nisu znale značenja utkanih pismena. Ukazujemo na ovu skupinu medijevalnih ručnika kao na

¹² ŠKALJIĆ A., Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Sarajevo 1966, s. v.

¹³ Tzv. *tovaglia perugina* v. SCANGA G., *L'antico tessuto d'arte italiano*. Roma 1937, p. IX — MIGEON G., *Les arts du tissu*. Paris 1909, p. 70 et seq. s odnosnom literaturom.

¹⁴ Npr. u Dubrovniku 1528. u kući Marina Lukšića, u popisu tekstilne robe desetak *touagla con verghe azuro* i sl., *Diversa Cancellariae* fasc. 116 fo 2v. — 1534. u bogatoj kući Nikole Stojkovića (Staj) u obilju tkanina s mnogo ručnika, *touaglia da mano sa cavi blavi* i sl. *Div. canc.* Fasc. 121 fo 23 et seq. — U spisima historijskog arhiva u Kotoru: 1435, u kući jednog mornara »*un altro mantile do tola (sic!) con cavi blavi*« SN XXVI 585; iste g. u oporuci jednog svećenika *un fazol lavorado con bombaso biavo al altare di S. Ana*« SN XXX 666; — 1518, u posjedu udovice jednog mornara *tovaie do videlizet una con cavi lavoradi di biavo*.

¹⁵ Kotor, 1435. u kući jednog pekara uz ručnik ili neki pokrivač *mantile unum cum capitibus blavis* nalaze se i *duo globi fili blavi*, *Historijski arhiv u Kotoru*, SN V, 687.

¹⁶ U franjevačkom samostanu Sv. Eufemije na otoku Rabu dva su fragmentarna i dva čitava ručnika ove vrste s tamnomodrom utkanicom, po stilu i fakturi iz 1. polovice 16. stoljeća.

jednu od krajnosti u razvoju elementarnog tekstilnog predmeta u formatu oduže pačetvorine.

U drugoj krajnosti, sve se više usavršuje ukrasno tkanje s izrazitim dekorativnim naglašavanjem utkanih i vezenih ukrasa, a u svem tom i u formatu ovećeg ručnika ovakav predmet je u velikoj upotrebi i služi kao potreban tekstilni pribor u stambenom prostoru, u srednjem vijeku bogato opremljenom svakojakim tkaninama.¹⁷ Ipak od sveg tog posebno se izdvajaju različiti dodaci u ženskoj opremi, prvenstveno ženska pokrivača u istom odužem formatu, nešto smanjena i profinjena u odnosu prema ručnicima i dekorativnim pokrivačima, zavjesama i ostalim pokrivalima u kući. U rasponu od obične bijele povezače do raskošnog vela, javlja se sa svim razlikama u sirovini, fakturi i stilu svog ukrasa. Kraj svega toga, u pravilu sve te pokrivače, u obliku oduže četvorine sa živim rubom, nose simetričan ukras na oba kraja. Ova vrsta ukrasne ženske pokrivače javlja se na onom stupnju tekstilnih radinosti kad se od ranog srednjeg vijeka nadalje stare vještine prenose s Istoka na Zapad.¹⁸ U ranom srednjem vijeku taj se proces odvija pod neposrednim utjecajima perzijske tekstilne proizvodnje, a zatim, kad Arapi usvajaju naslijeđe starih kultura, razvoj teče usporedo s napredovanjem Islama, odnosno s arapskom dominacijom u Sredozemlju. Poznato je da su Saraceni nosioci onih ergoloških dostignuća (ne samo u tekstilnim vještinama, ali sad se zadržavamo samo na ovom poglavlju) koje su upoznali i usvojili na svojim pohodima na Prednjem Istoku, osobito na prostoru starih iranskih kultura.¹⁹ Usvojivši mnoge perzijske tekovine i kulturna dostignuća, Arapi ovo dobro prenose najprije u Siriju, otkud se zatim osobite tekstilne vještine proširuju čitavim Sredozemljem.²⁰ Pri tom se ljudska radna snaga presađuje s planskim preseobama i kolonizacijom profesionalnih zanatlija u organiziranim cjelinama. Arapi, tako, preseljuju tkalačke majstore s čitavim radionicama i osobljem iz Perzije u Siriju.²¹ U Carigradu i cijeloj Romaniji visoka tekstilna proizvodnja monopolizirana je u carskim tkaonicama, pa tako npr. nasljednici Vasilija I Makedonca preseljuju tekstilne majstore, kao ropsku radnu snagu, iz Peloponeza u Langobardsku temu u južnoj Italiji.²² Tako zemlje u okviru stare kulturne regije Velike Grčke postaju

¹⁷ HAN V., Drveni gotičko-renesansni vijenac iz Tudizićeve palače u Dubrovniku. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 10, Split 1956, str. 134 i 135.

¹⁸ MIGEON o. c. p. 5 et seq.

¹⁹ IBID. p. 40 et sequ.

²⁰ HEYD W., Geschichte des Levantehandels im Mittelalter. I — II, Stuttgart 1879, I, p. 11 et sequ.

²¹ KARABACEK J., Über einige Benennungen mittelalterlicher Gewebe. Wien 1882, p. 28.

²² VOGT A., Basile Ier et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle. Paris 1908, p. 384.

težište razvijenih tekstilnih radnosti, što zatim nastavljaju Normani, a do sjaja dovodi Fridrih II u svojim glasovitim tirazima.²³

Normanske, u njihovu nastavku štaufovske tradicije nesmanjeno se produžuju za vladavine Anžuvina, štoviše tad u južnu Italiju dolazi znatan utjecaj francuskog životnog stila.²⁴ Sve to se odrazuje i u našim jadranskim gradovima. Doduše, i pored uzastopnih pokušaja, normanski se osvajači ne zaustavljaju na našem primorju, ali kad 1204. križari razbijaju jezgru Istočnoga carstva i kad zatim Anžuvinci osvajaju zemlje sve do Ahaje, Drač postaje tvrdim uporištem njihovih akcija. To je ono povijesno kretanje koje prati i kostimni i dekorativni pribor na rasponu Sredozemlja, a u tom tekstilno umijeće dosiže svoj stilski domet. Usvajanjem saracenskih vještina taj razvoj predvodi zatim južna Francuska,²⁵ otkud se gotovi proizvodi vraćaju u krug starih vrijednosti s obje strane Jonskog i Jadranskog mora.

Jedan detalj iz obilatog poglavlja anonimnih ženskih vještina poslužit će nam kao dopuna ovom izvodu. Početni ukras na rubu tkanine čine one niti koje ostaju od osnove na otvorenom početku i svršetku tkanja, kad se gotova tkanina skine s razboja. To su najjednostavnije rese. Ali, da bi se djelo učinilo trajnijim a i ljepšim, ove se niti uzlaju i prepliću. Tako otkani predmet, a tu prije svega gledamo našu odužu pokrivaču, dobiva na oba kraja, dakle na dvije kraće strane, ukras od isprepletenih konaca, koji mogu biti i dodani od drugačijih niti ili zlatne žice. Takvim se zahvatom postiže čipkasta tekstura rubnog ukrasa. Na tom stupnju s uzlanjem i preplitanjem visećih konaca na svojim krajevima, sirijska, u širem smislu saracenska ženska pokrivača dopire i u Francusku. Kako u muslimanskom krugu takva pokrivača služi da se njom sakriva žensko lice, to je jedan od arapskih naziva za nju *miqrāmā*, *mahrāma*.²⁶ S tim nazivom istočnjačka pokrivača ulazi u evropski kostim, gdje gubi zadaću strogog sakrivanja ženskog lika. Tad se naziv predmeta prenosi na sam rubni ukras, a zatim i na takav samostalan rad, pa konačno i na tehniku uzlanja i preplitanja konaca u čipkastu tvorbu. S tim značenjem francuska riječ *macramé* trajno ulazi u evropsku tekstilnu terminologiju, gdje i danas služi u istom smislu kao specijalan naziv za ovu vrst ručnog rada.²⁷ A da je baš taj zahvat i kod nas bio poznat u svom najboljem načinu, dokazom nam je jedan od oltar-

²³ MIGEON o. c. p. 52.

²⁴ Npr. već 1180 u Pulji u mirazu *unum lectum franciscum... tres pallidellas franciscas lini*, Codice diplomatico Barese III p. 153; 1232 *lectum franciscum unum... paria plaionum francisca tria* (prilog 2).

²⁵ MIGEON o. c. p. 76 et sequ; p. 109 et sequ.

²⁶ ŠKALJIĆ o. c. s. v. *mahrāma* arap. *miqrāmā*. — LOKOTSCH K., Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germ. rom. u. slav.) Wörter orientalischen Ursprungs. Heidelberg 1927, p. 108.

²⁷ DILLMONT TH., Encyclopedie des ouvrages des dames. Dornach s. a. p. 446, fig. 612 i 613.

nika u crkvi sv. Stasija u Dobroti u Boki Kotorskoj iz vremena oko 1500, koji ima takav čipkani rub u savršenom izdanju macramé tehnike.²⁸ — Drugim putem, prateći tursko prodiranje na Balkanu, riječ istog arapskog podrijetla *mahrāma*, *marama* postepeno potiskuje starije hrvatske nazive *rubac*, *pokrivača* i sl., ali to se zbiva tek od 16. stoljeća unaprijed.²⁹

Usporedo s organiziranom i u povijesnim izvorima dobro poznatom tekstilnom djelatnosti u muškim radionicama,³⁰ protiče razvoj onih vještina koje prvenstveno služe u izrađivanju sitnog tekstilnog dekora, a koji profinjeni radovi od starine do danas ostaju u ženskim rukama. Upravo zbog toga ovi radovi ostaju nevidljivi u pisanim vijestima.

U istraživanju ovog kulturnog poglavlja, u prikupljanju saznanja o povijesnom tijeku bezimenog ženskog rukotvorstva, skrivenog u anonimnosti prošlih društvenih odnosa, arhivski spomenici pružaju samo oskudne podatke. Zato se u tom poslu moramo poslužiti etnološkim ispitivanjem, slijedeći u tom metodu ove discipline. Pri tom ćemo ogledati radni proces na zadanom ergološkom stupnju i radni zahvat iskoristiti kao izvor za doznavanje elemenata o određenju zadanog predmeta. Usporedo, proučavajući stvar i njen naziv, a konzultirajući u tom jednako i arhivske podatke i provjerenu predaju, doći ćemo do potrebnog saznanja o postavljenom problemu. U tom poslu prvi je zadatak provesti tipološku i stilsku analizu predmeta s upoznavanjem cjelokupnog nazivlja. S ovim postupkom nastojat ćemo odgovoriti na pitanje o dubrovačkoj zepeyi.

U tom kontekstu naći ćemo podrijetlo dubrovačko-apulske zepeye od 11. do 14. stoljeća. Već u prvim stoljećima naše ere u rimski antički svijet prodiru kulturni elementi s Istoka. Ovo kretanje duhovnih vrijednosti (npr. kult Izide, Mitre i dr.) prati nadolaženje materijalnih prinova, pa se npr. kineska svila već za prvih careva javlja u višem rimskom društvu.³¹ Nakon seobe naroda, tzv. barbarski pribor s Istoka uraštava u cjelokupni život Romeja, pa tako i u tekstilno poglavlje.³² Kako je perzijska tekstilna proizvodnja tad još daleko premoćnija nad Zapadom, to baš perzijski tekstilni i dekorativni elementi ulaze u potrošnju bizantinskog društva. Jedan je od tih elemenata onaj svestrani tekstilni predmet što smo ga opisali u formatu ručnika-pokri-

²⁸ GUŠIĆ M., Porijeklo čipke na batiće. Zbornik za narodni život i običaje JAZU 40, Zagreb 1962, p. 184.

²⁹ RJEČNIK SRPSKOGA ILI HRVATSKOGA JEZIKA JAZU s. v. *mahrāma*, *rubac*.

³⁰ STÖCKLE A., Spätromische und byzantinische Zünfte. Leipzig 1911, p. 24 et sequ.

³¹ MIGEON o. c. 18 et pas.

³² Npr. među ostalim orijentalnim intruzijama u Bizantu, za cara Justinijana u Carigrad ulazi nošnja Huna iz Perzije, mekana kožnata obuća i dr. EBERSOLDT o. c. p. 38.

vače.³³ To je onaj oduži komad platna, otkan već na tkalačkom stanu u potrebnoj širini i na krajevima završen odavno usvojenim tekstilnim rubnim rješenjima u vidu resa, isprepletenih pri-vjesaka i plastičnih dodataka, pa i ranih radova u vezu i raspletu. U tom je podrijetlo svih evropskih vela i pokrivača. U profinjenom perzijskom habitusu taj predmet postaje neophodan u opremi muškog i ženskog svijeta, a s tim se u fakturi i ukrasu sve više usavršava. Prodirući na Zapad, perzijski ubrus-pokrivača izgubio se u muškom ruhu (kasnije se javlja kao levantinski pojas-tra-bolos), ali obilat u primjenu nalazi kao ženski pribor, to više što i proizvodnja tog dobra ostaje usko u ženskoj radinosti i to ne samo u autarkičnom pokrivanju kućnih potreba, nego i u robo-vlasničkim, kasnije i u feudalnim radionicama. Ipak ovaj ženski rad uvijek ostaje izvan cehovskih organizacija, u Bizantiji izvan profesionalnih udruženja-shola.

Potvrdu da je ukrasna pokrivača u Carigrad, a potom nepo-sredno i na čitavo područje Istočnog rimskog carstva, dakle i na obje obale Jadranskog mora, doprla kao rani elemenat perzij-skog tekstilnog rukotvorstva naći ćemo u nazivu *zepeya-zeppa*, pod kojim se, našli smo, ova vrsta ukrasne pokrivače javlja u našim i apulskim spomenicima.

Ovaj pregled terminologije i njegovo tumačenje donosim u suradnji s orijentalistom, magistrum Muhamedom Ždralovićem, asi-stantom Orijentalne zbirke Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, kojem zahvaljujem što me je svojim vrs-nim poznavanjem istočnih jezika i stručne literature uveo u tu-mačenje perzijskih, arapskih i turskih riječi, onih koje dolaze u obzir za upoznavanje problema dubrovačke *zepeye*. Sam naziv *zeppa-zepeya*, za koji ne znamo kako se izgovarao, ali bit će da grafija nije suviše udaljena od tada živog fonena, očito potječe neposredno od perzijske riječi *zeb*, koja znači ukras, ljepota, a osim imeničnog značenja služi i kao pridjev, dakle *lijep*, *pun draži*, *nježan*.³⁴ Očito u ovoj pridjevskoj službi, najbolje izdanje ukrasnog ubrusa-pokrivače prima taj atributivni naziv, jer je do-ista taj predmet sam po sebi *lijep*, *pun draži*, *nježan*. Mora da se prvotni puni naziv sastojao od imenice, koja je značila pokrivaču ili ubrus uopće, i njenog atributa, koji je izražavao najvišu kva-litetu svog predmeta, i time ga izdvajao iz golemog mnoštva sličnih tekstilnih tvorba. S eliminacijom imenice, atribut je pre-uzeo pun semantični sadržaj i imenovanje predmeta u njegovoj

³³ MIGEON o. c. p. 5, medijevalni tekstil ranog razdoblja u sačuvanim primjercima svrstava u dvije kategorije, 1) suaires, ubrusi, ručnici, 2) vête-ments sacerdotaux.

³⁴ STEINGASS F., *Persian-english Dictionary*². London 1930, p. 632: zīb, zeb, Ornament, elegance, beauty, lovely, graceful; ziba — Beautiful (kao žensko ime), elegant, adorned. — SAM FRASERI, *Qamus Turki*. Istambul 131 (—1899), p. 693 zīb — iz perzijskog 1) ukras, 2) prijatno, ljupko; ziba, žensko ime, slatka, ukrašena, lijepa.

specijalnoj varijanti. To se možda izvršilo već u perzijskom posjedovanju takvog odabranog predmeta. Poznato je kako baš Iran ima razvijenu terminologiju za profinjene oblike tekstilne robe i njenih svojstava.³⁵ Ranije, prije nego što su Arapi težište tekstilne proizvodnje prenijeli na obale Mediterana, neki sasvim specijalni nazivi ulaze na Zapad, zajedno s robom perzijskog podrijetla, i tu ostaju katkad izmijenjeni, a katkad gotovo s prvotnim značenjem, npr. *atlas*, *saten*, *serge* i dr.³⁶

Analogno kako i neki drugi perzijski elementi rano ulaze u bizantinski odjevni i dekorativni inventar (npr. *skaramangion*,³⁷ *kaftan*),³⁸ tako mora da je i najljepša ukrasna pokrivača ušla u romejsko društvo s prvotnim perzijskim karakteristikama u fakturi i stilu, a s originalnim nazivom.

U toj se službi ovakav nevelik ubrus, rubac ili pokrivača u Carigradu javlja rano, već u 6. stoljeću, dakle stotinu godina prije nego što su Arapi počeli prenositi stare levantinske vještine u zapadno Sredozemlje. S ovim ranim prihvaćanjem tekovina s Istoka, ugrađenim u klasične osnove Istočnog rimskog carstva, stvorena je specifična bizantinska kulturna stvarnost, u kojoj su visoke orijentalne tkanine stalni pratilac odabranog društva. Pa i takav sitan predmet, kao što je ukrasni rubac, prati ovaj isti razvojni put.

Bijeli ukrasni rubac, kao dodatak svečanom ženskom kostimu, likovno prvi put susrećemo na glasovitom mozaiku u crkvi San Vitale u Raveni, gdje u poznatom prizoru carica Teodora prigodom posvećenja ove crkve prinosi svoj žrtveni dar.³⁹ No odmah opažamo da takav bijeli rubac nije nadodan uz ornat same carice, pa ni uz svečanu haljinu njenih prvih dvorjanki. I pored bizantinske apstrakcije, po kojoj ljudsko tijelo u likovnom smislu nema volumena, pa u ikografskom stavu i portretno prikazane prisutne osobe podane su plošno, ipak je u ovom prizoru, zadanom po visokom dvorskom ceremonijalu, odjeća realistično oformljena do u pojedinosti tkanina i značenja odjevnih dijelova. Zato, jer je čin prinošenja žrtvenog dara, *oblatio*, najsvečaniji momenat, carica je u velikom purpurnom plaštu, pa se njezina bijela tunika tek nazire s malo vidljivim bogatim zlatnim vezom na skutima. Plašt je od onog purpura koji se u tom osobitom tamnom koloritu dobivao iz sirijskih radionica u Tiru i koji je u Bizantu bio rezerviran isključivo za carsku obitelj u najužem krugu.⁴⁰ Sav jedno-bojan, taj plašt ima samo na skutima bogati friz u zlatu, na

³⁵ KARABACEK o. c. pp. 2, 11 et pas.

³⁶ IBID. 1. c.

³⁷ EBERSOLDT o. c. p. 76.

³⁸ IBID. p. 122. — ŠKALJIC o. c. s. v. *kaftan*.

³⁹ BOVINI GIU., Chiese di Ravenna. München 1961, p. 138, 140.

⁴⁰ VOGT o. c. p. 392. — Skalu medijevalnog purpura v. TOLL N. P., Koptskija tkani. Praga 1928, t. XI.

kojem se u prizoru triju kraljeva simbolično ponavlja čin oblatio.⁴¹ Prve dvije dvorjanke, za koje se misli da su žena i kći vojvode Belizara, u svečanim su haljinama, no tek daljnje pratilice, koje su po rangu niže od ovih dviju prvih, treća i četvrta dvorjanka uz svečanu odjeću imaju još i ukrasne dodatke (Sl. 1). Treća ima nježni tanak ubrusac uz pojas. Ispod svijetle hlamide, od struka spuštenu je pruga nježne tkanine koja svršava s nekoliko naznačenih resa (crtež 1). To mora, dakle, da je neki oduži ubrus, vrlo nježan, a dovoljno dugačak da zadjenut u struku tvori ovakav diskretan svijetli efekat. Podjednaki takav predmet, ali mnogo jasniji, ima četvrta dvorjanka. Ona ima dva ukrasna dodatka. Jedno je ubrusac, koji kao i kod treće dvorjanke visi ispod gornje hlamide zadjenut uz struk, od najtanjeg lana ili je svilen, a svršava s naglašenim resama. Drugi predmet ova mlada dvorjanka drži u desnoj ruci. Lagano presložen, kako se to vidi po nekoliko pregiba po dužini tkanine, složen i nježno pridržavan u ruci, povija se u mekani nabor, pa se i po tom može smatrati da je to svilena tkanina, vrlo tanka i prozirna, s pomno izvedenim ukrasom na krajevima (crtež 2). Po svemu, dakle, na ovaj ubrusac, a možda i ona dva zadjenuta o pojasu, može se primijeniti naziv odabranog perzijskog ubrusa-pokrivače izveden iz osnove zeb, zib.

Nije bez značenja da ove ukrasne dodatke imaju po činu dvije najmlađe dvorjanke, a da takav dodatak nije unesen u ornat višeg, pa ni najvišeg dvorskog čina.

U daljnjem doznat ćemo o tkaninama »tanjim od paučine«, čemu bi odgovorio onaj rubac što ga najmlađa dvorjanka drži u ruci, ako ne i ona dva oduža ubrusca na sanvitalskom mozaiku. Po svemu sudeći, nježna svilena tkanina ovdje služi za pozitivan dekorativni predmet koji tipološki pripada u grupu ubrusa-pokrivače s ukrasom na dva kraja.

Na carskom dvoru, a po tom i u bližem i daljnjem dvorskom krugu, ukrasni ubrusac ušao je kao dekorativan predmet u ženski kostim. To se zbilo vjerojatno i ranije nego što smo to našli na ovom prizoru iz 6. stoljeća. Ova je profinjena roba isprva, kao i ostale svilene tkanine, u Carigrad ulazila kao skupocjeni import.⁴² No ubrzo je, opterećena visokim uvoznim podavanjima, presađena u domaću djelatnost, jer je kao ženski rad ostala izvan državnoga nadzora.

U 9. stoljeću na romejskom se prostoru javlja jedna osamljena vijest o ženskoj proizvodnji odabranog dekorativnog tekstila.⁴³ U mom radu o počecima čipke na batiće, pokušala sam

⁴¹ BOVINI 1. c.

⁴² EBERSOLDT o. c. p. 12: »vela Alexandrina«. — KÜHNEL E., *Islamische Stoffe*. Berlin 1927, pp. 9—10.

⁴³ THEOPHANES CONT., *Vita Basilii Macedo*. V. ed. Bonn 1883, p. 318. — VOGT o. c. p. 376.

Sl. 1.

Sl. 2.

Sl. 1. Dvorjanke u pratnji carice Teodore. Detalj mozaika u crkvi San Vitale, Ravenna, VI st.

Sl. 2. Fragment mozaika. Ravenna, Arhijepiskopski muzej, XII st.

Sl. 3.

Sl. 4.

Sl. 5.

Sl. 3. *Bogorodica u prizoru Deisis. Detalj mozaika u crkvi sv. Marko, Mleci, XIII st.*

Sl. 4. *Bogorodica. Mozaik u apsidi crkve u Torcello, Mleci- XII st.*

Sl. 5. *Bogorodica. Freska u apsidi crkve sv. Nikole, Prilep, XII-XIII st.*

Sl. 6. Pokrivača zlatnica, Konavle. Etnografski muzej u Zagrebu, sign. 17262.

objasniti tko su one γυναίκες τεκνιστρίαι, tekstilne radnice koje su tada za cara Vasilija I preseljene iz Peloponeza u Carigrad,⁴⁴ a i među onim tkalcima majstorima-robotovima koji su nešto kasnije preseljeni u Langobardsku temu⁴⁵ sigurno je bilo i žena, vještih svakovrsnim tekstilnim radovima, osobito tankom ispređanju i tkanju, te profinjnim zahvatima veza, preplitanja i raspleta. Od tih tkanina već oni predmeti koji su u svom »tkanju tanji od paučine«, kako čujemo u istom izvoru,⁴⁶ nisu mogli biti veći od formata ukrasnog rupca ili pokrivače. Kako su baš ove ukrasne tkanine nosile rubni ukras u vidu vješto isprepletenih resa, prozirnih mandorla i privjesaka,⁴⁷ to ovi predmeti ne mogu biti drugo nego kraće ili duže pačetvorine s rubnim ukrasom na oba kraća kraja, pa prema tome odgovaraju poznatoj nam pokrivači. Naš izvor ne govori o tome da li je ta najtanja tkanina istkana od lana ili svile, ali obje sirovine mogle su davati takvo izvanredno tkanje. Kako se, međutim, svila tad već u bizantinskom prostoru uvelike proizvodila,⁴⁸ s velikom su vjerojatnosti i ove osobite tkanine mogle biti i svilene. Našli smo ovu vrstu ukrasnog tekstila u 6. stoljeću upravo u službi takvih ubrusa-pokrivača, pa eto tu u ovoj vijesti iz 9. stoljeća imamo potvrdu da se takav tekstil doista proizvodio i na romejskom tlu. U ovoj pisanoj vijesti nalazimo potvrdu da su u ženskoj proizvodnji postojale onakve tekstilne tvorbe kojim će kasnije odgovarati dubrovačka i apulska zepeya-zeppa.

Iz ove osamljene rane vijesti o ženskom tekstilnom rukotvorstvu ne doznajemo kakvu su posebnu službu imale ove rafinirane tvorbe, pa možda i nije bila strogo određena njihova upotreba, već su predstavljale samo dragocjenu raskoš odabranog ženskog pribora,⁴⁹ kako se u mnogome produžavalo u folklornoj tradiciji. U romejskom društvu, međutim, kulturni su rekviziti sve više uranjali u ustajale formule koje su postojanu primjenu nalazile i u udaljenim pokrajinama carstva.

U tim staloženim formulama bijeli rubac, kako smo ga zatekli u službi ukrasnog dodatka u kostimu patricijke u 6. stoljeću, ulazi i u ornat Bogorodice, a i tu očito kao skupocjeni tekstil.

U ovom se likovnom poglavlju bijeli rubac javlja u obje službe: kao ukrasni dodatak o pojasu i kao sudarium pridržan u ruci. Prema rasporedu zidnih slikarija i ikona u pravoslavnim crkvama, lik Bogorodice ima stalno mjesto. Osim prisustva u

⁴⁴ GUŠIĆ M., o. c. p. 181.

⁴⁵ VOGT o. c. p. 384.

⁴⁶ THEOPHANES CONT., 1. c.: među dragocjenim tkaninama, koje se poimence nabrajaju, nalaze se još i »druge tanje od paučine« — »... καιετηα... υπεπατοναηαχυνοειηλεπισητα...«

O tom iscrpnije GUŠIĆ M., Poriijeklo čipke etc. p. 180 et seq.

⁴⁷ O ovim tvorbama v. GUŠIĆ M., o. c. p. 182.

⁴⁸ EBERSOLDT o. c. 10. et pas.

⁴⁹ Skupocjene tkanine i ručne radnje kao dragocjenost u bizantinskom društvu 12. stolj. v. EBERSOLDT p. 115.

skupnim prizorima, Bogorodica u dimenzioniranom stavu cijele figure dominira u lučnoj apsidi nad glavnim oltarom.⁵⁰ Od sredine 11. stoljeća taj je stav oličen u simbolu Bogorodice zvane Platitera,⁵¹ »prostranija od nebesa«, vladarica neba i zemlje. U pozi orante⁵² ili s djetetom na rukama, njeno ruho uvijek ostaje u istom biblijskom sastavu. Njena haljina-hiton tamno-modra je kao simbol evanđeoske skromnosti⁵³ i opasana uskim pojaskom u struku. Veliki plašt-maforij purpuran je u različitim tonovima ove carske boje. Grimizni purpur i zlatni pojas u istočnom ritualu vidno iskazuju carsko dostojanstvo,⁵⁴ pa su stalni atribut i nebeske carice. Na njenom desnom boku u uskom pojasku zadjenut je oduži bijeli ubrus. Uz svijetli inkarnat lica i ruku, ovaj jedini bijeli predmet daje zanimljiv likovni naglasak u cjelini tamnoga lika. Ubrus je obično presložen po dužini na četvoro i o pojas ovješena tako da oba malo raskriljena kraja pokazuju ukrasni friz izveden u zlatnim nitima.

U toj se stilizaciji lik Bogorodice tradicijski ponavlja, nastavlajući se na legendarni portret Marije, kako je naslikao evanđelist Luka. U biblijsko ruho likovnog kanona Bogorodice Platitera ukomponiran je motiv bijelog ubrusa bez sumnje od početnog usvajanja ove ikonografske predodžbe, dakle nekako u prvoj polovici 11. stoljeća. Na širokom prostoru bizantinske umjetnosti, a u dugom vremenskom postojanju srednjeg vijeka sve do preporoda u kvatrocentu, motiv bijelog ubrusa stalno prati dominantni lik Bogorodice u oltarnim apsidama.

Navest ćemo za to nekoliko značajnih primjera.

U sabornoj crkvi Sofije-Premudrosti u Kijevu, podignutoj sredinom 11. stoljeća, na monumentalnom mozaiku u oltarnoj apsidi, Bogorodica oranta ima o pojasku takav bijeli dodatak.⁵⁵ To je oduži ubrus kojem je prozirna, bez sumnje svilena tkanina nježno osjenčana tako da se na oba kraja ističe simetričan ukras zlatom označen, izveden u vezu ili tkanju, no jasno se razabire sitan ornament složen u usporednim prugama. Očito je to posebno odabran, dragocjen tekstilni predmet.

Stoljeće kasnije, sredinom 12. stoljeća, na zapadnoj periferiji bizantinskog kulturnog djelovanja po istom pravilu oslikana je normanska katedrala u Cefalu na Siciliji.⁵⁶ I tu je Bogorodica

⁵⁰ BROCKHAUS H., Die Kunst in den Athos-Klöstern. Leipzig 1924., p. 61, 62, 106.

⁵¹ IBID. p. 109., n. 3.: „πλατύτερηα του ουρανου“ omiljena na Istoku, od 1. polj. 11. stolj. dominantan lik u crkvama, a i u minijaturama i na ikonama.

⁵² IBID. p. 105., 108. et pas.

⁵³ KAŽDAN N. P., Cvet v hudožestvenoi sisteme Nikiti Honiata. Sbornik V. N. Lazareva. Moskva 1975. p. 133.

⁵⁴ KONDAKOV N. P., Očerki i zamjetki etc. Praga 1929, p. 183.

⁵⁵ LAZAREV V. N., Mozaiki Sofii Kievskoj. Moskva, 1960.

⁵⁶ BELLFIORE Giu., Cefalù — duomo. Tesori d'arte cristiana. 31., Bologna, 1966.

oranta prikazana kao nebeska vladarica okružena arhanđelima. U tom obredno zadanom okviru, motiv bijelog rupca na tamnoj haljini Marije riješen je doslovno kako smo to našli i u Katedrali u Kijevu. Bijeli ubrus od lagane tkanine, dakle svilen, ovješena je o pojasu tako da su krajevi dekorativno naglašeni, s tim da su malo raširena oba rubna friza. — I na našem tlu bijeli ubručić ima istu službu ukrasnog dodatka na ruhu Bogorodice orante. Tako npr. u crkvi sv. Nikole u Prilepu, čije freske datiraju iz kraja 13. stoljeća,⁵⁷ Bogorodica na modrom hitonu ima o pojasu takav lagani bijeli ubrusac. (Sl. 5, crtež 6.). Kako se i u slijedećim stoljećima lik Bogorodice Platytere prenosi u istom ustaljenom ikonografskom kanonu, to motiv bijelog rupca o pojasu ima i Bogorodica u apsidi crkve u Dečanima,⁵⁸ čije su freske, kako je poznato, nastale sredinom 14. stoljeća, dakle u kasnom razdoblju bizantinskog zidnog slikarstva.

Bijelu prevjesu pruženu po sredini lika ima Bogorodica na fragmentu mozaika koji potječe iz negdašnje katedrale u Raveni, a datiran je u rano 12. stoljeće. (Sl. 2.) Na tamnoj haljini ispod uskog pojasa ovješena su dva ukrasna dodatka. Jedno je oširoka i dugačka zlatna traka optočena krupnim biserom i dragim kamenjem,⁵⁹ a drugo oveći tkani predmet koji se svojom bjelinom odvaja od zlatne trake i tamne haljine. To mora da je neki teži, vjerojatno platneni ubrus većeg formata. Naime, kako je pričvršćen visoko pod grudima, ispod plašta i pojasa, visi još u punoj dužini usporedo s kraćim dijelom zlatne trake. Po svemu kao da je ovaj ubrus po dužini složen u četvoro, upravo tako kako je to ostalo u mnogim varijantama primorskih ženskih pokrivača do danas. Po dužini ubrusa na njem je brojanica, jer dvije zlatne crte na bijelom platnu tako su nepravilne da ne pristaju u sastav same tkanine kao vez ili utkanica. Brojanica svršava malim križem u dragom kamenju. Na samom ubrusu dobro se razabire rubni ukras od četiri pruge, dvije po dvije u paru, a na kraju ubrus svršava resama, kako se to zadržalo na takvim folklornim predmetima. (Crtež 3).

Na mletačkom području ukrasni ubrus na Madoninu liku javlja se i kao rubac pridržavan u ruci. Tako ima Bogorodica na apsidalnom mozaiku na Torcellu u mletačkim lagunama. Nekađašnja biskupska katedrala iz 7. stoljeća oslikana je mozaicima u 12. stoljeću za obnovljenog procvata bizantinske umjetnosti u Veneciji.⁶⁰ Na tamnoj pozadini maforija i hitona, u središtu usprav-

⁵⁷ DEROKO A., Grad Prilep. Starinar NS V—VI, Beograd, 1956, p. 86.

⁵⁸ PETKOVIĆ V. — BOŠKOVIĆ Đ., Dečani II — Beograd 1941. p. 28., 60., t. CLXVIII.

⁵⁹ Takvoj ukrasnoj traki odgovaraju 3 vrpce gusto istkane u zlatnoj niti s mnogo polihromne svile u vezu, koje potječu iz samostana u Classe, 6. st. — MIGEON o. c. p. 104.

⁶⁰ DEMUS O., Bisancio e la pittura a mosaico del Duecento a Venezia I — Firenze 1966.

nog stava Madone, ističe se bijela prevjesa koju ona pridržava lijevom rukom, a na njoj ujedno drži dijete. (Sl. 4.). I ova je tkanina jasno ocrtana kao oduži ubrus satkan od nježne, gotovo prozirne svile. Na ovom monumentalnom liku Bogorodice taj je detalj podan tako realistično da se jasno vidi kako je ubručić savijen na dlanu u dva mekana nabora, od kojih je vanjski prebačen preko nadlanice. (Crtež 5.). I na tom ubrusu oba kraja imaju jednaki ukras. S tri vodoravne crtice, okomite na dužinu tkanine, rubni je friz izrađen u vezu ili tkanju, a završava nekim krupnim resama ili su to plastični privjesci dobiveni uzlanjem i preplitanjem, kako to znamo o rupcima-facolima imenovanim u pisanim dokumentima Apulije.⁶¹

I u crkvi sv. Marka u Veneciji, na mozaiku s prizorom Deisisa iz 13. stoljeća, Bogorodica također ima bijeli ubručić. (Sl. 3.). Taj rubac proviruje ispod maforija na desnom boku, jer je udjenut za pojas koji je pokriven plaštem. Upadno je kako na tom strogo stiliziranom liku, lišenom svake pomisli o tjelesnosti, bijeli rupčić djeluje realistično, složen u dva nabora s jasno ocrtanim zlatnim prugama na rubovima. (Crtež 4.). Kao da se radi o četvrtastoj marami od nešto masivnijeg platna, pa iako je to ukrasni dodatak, ova čvršća tkanina i jednostavan rubni ukras govore da bi to mogao biti i upotrební sudarium. Ovu službu ima ubrusac na freski u crkvi sv. Nikole u Bojani u Bugarskoj iz sredine 13. stoljeća.⁶² U prizoru raspeća, Bogorodica u desnoj ruci drži lagano prebačen rubac od svijetle tkanine s uzorkom. Na pozadini purpurnoga plašta autor K. Mijatev nalazi da je »bijela krpica namjerno unesena u figuru kako bi se pojačao dojam silne, no suzdržane boli na licu Bogorodice«. No i pored ovog traženog efekta, u ovom prizoru bijeli ubručić može služiti i kao maramica u plaču i suzama ucviljene majke.

Po svemu dakle, bijeli, najčešće svileni ubrus u formatu oduže pačetvorine s pomno izvedenim ukrasom na oba kraća kraja ušao je u bizantinsku ikonografiju Bogorodice iz realnog postojanja ovog odabranog tekstila. U isto vrijeme, crkveni su prikazi davali odlučan poticaj za živu primjenu tog dragocjenog dodatka u raskošnom ženskom priboru.

Na temelju ovih primjera iz medijevalne ikonografije vidimo kako se obje službe ukrasnog ubrusa, kao privjesak uz pojas ili rubac u ruci, produžuju u kasnim bizantinskim formulama, obje uložene u hijeratski pribor Bogorodice. Upravo na tom putu mora da je prvotna perzijska pokrivačica, ovaj isprva profani dodatak u visokom kostimu, sve više zadobivala značenje obrednog pribora, a da je pri tom zadržala profinjenu fakturu svoje tkanine i dragocjen ukras. To mora da je bio put na kojem se iz razli-

⁶¹ Prilog 1.: »...facioli cum masuli...« — GUŠIĆ 1. c.

⁶² MIJATEV K., Bojanskite stenopisi. Drezden-Sofija 1961, p. 14, t. 12, 14.

čite službe ukrasnog ubrusa-pokrivače odijelila nevjestina pokrivača kao stalni pribor u mirazu, kako se to kao zepeya-zeppa javlja u gradovima na južnom Jadranu.

Ništa ne čujemo o tome kad je zepeya kao posebna vrsta ženske pokrivače ušla u Dubrovnik. Ta se pokrivača javlja ranije u apulijskim spisima, što ne znači da nije u isto vrijeme mogla postojati i u Dubrovniku, iako o tom nemamo arhivskih potvrda. U prvim desetljećima 13. stoljeća zepeya je u Dubrovniku već sasvim udomaćena, jer se u Odredbi iz 1235. govori o njoj kao o priboru poznatom u opremi domaćih kćeri. Ako se, naime, tada zabranjuje u najboljem izdanju, to baš svjedoči da je takav skupocjeni veo tada bio stalni pratilac nevjeste kao njena svadbena prevjesa, pa prema tome i kao obveza kuće koja mladu oprema, kako je to kao nepisan zakon ušlo u tradiciju da se po opremanju svatova javno daje na znanje ugled roda iz kojeg mlada polazi, što se u mnogome zadržalo do danas. Poznato je naime da se baš u svatovima osjetljivo nastoji pokazati prestiž i ugled nevjestina roda, a to najviše obiljem robe i nakita. Sve do naših dana u tom ima pretjerivanja preko vlastitih mogućnosti, u oba roda mladenaca. Na Zapadu, rano se javljaju naredbe protiv pretjerane raskoši prigodom svadbovanja, pa i Dubrovnik s tim nastavlja nakon svoje prve Odredbe 1235. dalje kroz stoljeća.

Odredbom od 1235. dozvoljena gornja granica prčije od dvjesti hiperpera nije nipošto oskudna, ako se uzme u obzir tadašnja situacija u Dubrovniku gdje je novac imao visoku vrijednost.⁶³ Kasnije, taj limit od dvjesti hiperpera postaje minimum u opremanju vlasteoskih udavača. Uz to, u gornju svotu ne ubraja se vrijednost od *decem pensas auri* za zlatni nakit i biser u oglavlju, za naušnice, narukvice i prstenje, a i preko ove svote dozvoljeni su izdaci za ukrasne rupce i zepeye, kako je to u Odredbi izriječno naglašeno. U tom mora da je vladalo onakvo obilje kakvo se do naših dana zadržalo u dubrovačkoj pokrajini, gdje npr. u Konavlima obostrano darivanje svatova rupcima, od nedavna kupovnim maramicama, prelazi u pretjerano održavanje starih običaja.

Iz Odredbe doznajemo i to da su se zepeye izrađivale u Gradu sigurno i kao vlastiti rad u kući, ali i po narudžbi kod žena vještih takvom profinjenom radu. Obične pokrivače, pa i one s vezom, izrađivale su žene same i u vlasteoskim kućama, uz sav ostali kućni tekstil i odjevno rublje, kako to znamo iz mnogih popisa robe i sprava za preradbu tkanina, kad u vlasteoskim domovima nalazimo sav pribor potreban za žensku tkalačku djelatnost, a uz obilje robe, tako značajno ranije kod nas u gradu i na selu.

No iz Odredbe doznajemo i to da su se zepeye nabavljale i izvana. Sigurno to nije bila masovna roba. Čuli smo da je zepeya

⁶³ ČREMOŠNIK G., Spisi dubrovačke kancelarije I. Zagreb 1951, p. VIII.

u ostavi Bogdanića bila kupljena u Draču i dalje prodana u Trani. Živ promet između trgovačkih središta na promjeru Jonskog mora i Južnog Jadrana,⁶⁴ posredovao je u izmjeni ove lako prenosive robe, pa je ona jednako vrednovana u ovoj čitavoj kulturnoj regiji, u mnogome jedinstvenoj po načinu života svoga ljudstva. Nema podataka o tome da je zepeya pod ovim svojim specifičnim nazivom bila poznata u našim ostalim dalmatinskim gradovima, pa ni u Veneciji, te mletačko govorno područje naziv zepeya-zeppa, čippa, ne pozna,⁶⁵

Na pitanje kako je zepeya stigla u Dubrovnik ima više odgovora. Potvrđeno je da su u 13. stoljeću dubrovački trgovci odlazili u Carigrad i na čitavi Levant, često baš u Moreju, poznato središte tekstilne proizvodnje,⁶⁶ gdje smo zatekli ranu vijest o osobitim tkaninama. No i obratnim putem, materijalna dobra, osobito odjevni pribor, nakit i ostale dragocjenosti, Grci su donosili u jadranske gradove, pa i u Dubrovnik. Poslije 1204. u Dubrovnik se sklanjaju članovi uglednih grčkih obitelji.⁶⁷ Iako u mnogome bez negdašnjeg sjaja i bogatstva, u njihovim se kućama bez sumnje nastavljaju velikaške navike, pa različita ženska vela, koprene, rupci i ostale luksuzne sitnice ostaju u ranije stečenim oblicima i službi. A kako se baš taj najfiniji tekstil ne proizvodi pod javnim nadzorom u manufakturnim radionicama, nego ostaje sakriven u anonimnom ženskom radu, to se i promet ovim tkaninama kreće nezabilježen u pisanim aktima, nevidljiv u carinskim odredbama a i trgovačkim uzancama. Uza sve to, bit će najbliže rješenje u tom da je upravo s preseljenjem tekstilne radinosti i s naseljavanjem tkalaca iz Romanije u Langobardsku temu, kojoj je središte bio Bari, različit skupocjeni tekstil, pa i zepeya, dospio u Dubrovnik, tada, važno težište bizantinskog vladanja u gornjoj Dalmaciji.⁶⁸ Ovo i vremenski odgovara usvajanju zepeye u Dubrovniku, jer je naseljavanje tkalaca u Apuliju uslijedilo u nekoliko navrata u 11. i 12. stoljeću,⁶⁹ a zepeya se u Pulji javlja sredinom 11. stoljeća.

Za dvije zeppe u Pulji, obje ukrašene zlatom na krajevima (prilog 5), čujemo da su obje donesene de Mumpillerio. To je očito Montpellier, u 13. stoljeću važno trgovačko središte Languedoca i jedno od sjedišta tad u južnoj Francuskoj snažno raz-

⁶⁴ KREKIĆ B., Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Âge. Paris 1961, pp. 21, 30, 35.

⁶⁵ Naziv *zeppa*, *zippa*, *zepeya*, *čippi* nema u opsežnim ekscerptima CECCHETTI B., *La vita dei Veneziani nel 1300*. Le Vesti. Venezia 1886, a tih riječi, koliko mi je do sada poznato, nemaju rječnici mletačkog dijalekta.

⁶⁶ KREKIĆ o. c. pp. 100, 101.

⁶⁷ IBID. p. 126. 127, tako npr. neki od roda Paleologa i dr.

⁶⁸ FERLUGA J., *Vizantinska uprava u Dalmaciji*. Beograd 1957.

⁶⁹ U 12. stolj. Normani preseljuju tkalačke majstore iz grčkih otoka u južnu Italiju. HEYD o. c. I p. 217, II p. 684.

vijenog svilarstva.⁷⁰ I to je jedan od putova na kojem se odabrani tekstil širio Sredozemljem. Na promjeru od Levanta do francuskih svilarških radionica, dekorativni tekstil proizvodio se i zatim unosiо nevidljivim posredovanjem u mediteranske luke, pa je tako bio otvoren put i njegovu ulaženju na naše primorje.

Ali, pokrivača-zepeya mogla je k nama doći i kao saracenski element, bilo neposredno, bilo posredstvom južne Italije. U apulijskim je spisima saracenski tekstil obilato zastupan, usporedno s grčkim tkaninama i onim iz talijanskih trgovačkih središta koja se tada naglo podižu.⁷¹ Poznato je kako je car Fridrih II podupirao saracenske aktivnosti, pa i sam arapski živalj naseljavao nanovo u svoja tvrda mjesta u južnoj Italiji. Tako su npr. gradovi Lucera i Troia ostali tvrdo štaufovsko uporište sa svojim nanovo naseljenim saracenskim zanatlijama i vojničkom posadom.⁷² U toj etničkoj i kulturnoj složenosti žensko rukotvorstvo sve više prima poticaje, materijale, tehnike, i likovne motive iz sirijskih radionica. I kasnije, u 16. stoljeću, odabrane tehnike veza i tekstilnog ukrasa nose nazive po tom svom prvotnom zavičaju. Gotova sirijska roba dolazi i k nama, pa i u Dubrovnik, kako to donose popisi robe u dubrovačkim kućama.⁷³ Taj smo razvojni put upoznali na primjeru macramé tehnike, ali i ostali fini radovi iglom u vezu i rasplitanjem na tkalačkom stanu izrađuju se na sirijski način na bijelom platnu odjevnih i kućnih tkanina. U kompoziciju ornamenta ulaze motivi koji u isto vrijeme služe kao stilski sadržaj na reprezentativnim građevinama.⁷⁴ Tako npr. baš u spomenutoj saracenskoj naseobini Troia, na katedrali iz 13. stoljeća, u čudesnoj rozeti nad portalom još su i sad u kamen urezani čisti tekstilni motivi stilski istovetni uzorcima starih tekstilnih predmeta s kraja srednjega vijeka (crtež 7—9). Kamenorezac, očito inspiriran bijelim sirijskim radovima, urezao je u mramor dvadeset i dva tekstilna motiva. Ovo ukrštavanje motiva u arhitekturi i tekstilnom rukotvorstvu dovodi do plodne sinteze između umjetnosti šiljatoga luka i orijentalnih motiva, što konačno rezultira cvjetnom gotikom i novim likovnim traženjima na pomolu renesansnog zbivanja.

U tekstilnom dekoru, u koheziji Istoka i Zapada, rađaju se nova stilska rješenja, koja će zatim procvasti u renesansnom čipkarstvu.⁷⁵ U svem tom bujanju ornamentiranog tkanja, a u nezasiťnoj pohlepi žena za posjedovanjem što obilnijeg i što ljepšeg

⁷⁰ PARISET E., Histoire de la soie. Paris 1862.

⁷¹ BROGLIO D'AJANO R., Die venetianische Seidenindustrie. Stuttgart 1893, p. 7 et sequ. — HEYD o. c. I pp 323/4.

⁷² TREDANARI A., Troia e la sua storica Cattedrale. Troia 1935.

⁷³ Npr.: u Dubrovniku, 1525, u kući Nikole Dobrića »fazoletti di tela suriana laurati ad torno con seta... fazoletti dua di tela suriana laurati con rittiela (sic!) de seta bianca.« Diversa canc. Rhag. fasc. 114. fo 35.

⁷⁴ MIGEON o. c. p. 67.

⁷⁵ GUŠIĆ M., Porijeklo čipke etc.

blaga ove vrsti, u našoj sredini prvo mjesto pripada nevjestinom velu. Obilje rubaca, ubrusa, ubručića, ručnika i raznih pokrivala većih i manjih služi za dnevnu potrebu i za svečanija raspoloženja u kući i na dvoru. No roba na koju se (polože najveća pažnja i s kojom svaka kuća podiže svoj ugled, oprema je mladenke za vjenčanje. U tom prvenstvenu ulogu ima nevjestin veo, a baš za to služila je odabrana pokrivača-zepeya.

Kao što perzijski tekstil sudjeluje i nadalje u arapskom, posebno sirijskom rukotvorstvu, tako i nazivi ove robe ulaze u arapsku nomenklaturu kao perzijske pozajmice, ali u arapskom jeziku doživljuju daljnji fonetski i semantični razvoj. U arapskom, naime, glagolska imenica *deyb*,⁷⁶ srodna perzijskoj osnovi *zeb*, ne znači više predmet sam ili njegovo svojstvo nego i proces u izrađivanju tekstilnog ukrasa, te još posebno ono izrezivanje i izrađivanje raspleta i prozračnog veza na mahrami, košulji i sl., što daje glavnu značajku kasnomedijevalnom i ranorenesansnom tekstilnom dekoru. Na Istoku međutim, u daljnjim oblicima ta riječ prelazi na već izrađeni predmet u toj tehnici, a zatim sekundarno preneseno i na odijelo (npr. *džube*), ali i na neki dio odjeće koji je tu prisutan i bitno povezan s tim odijelom. Tu je podrijetlo i naše riječi *džep*, koju arapsku riječ preuzimljemo kasnije posredovanjem Turaka.⁷⁷ Ali *džep* prvotno na orijentalnom kostimu, a zatim na analognom za križarskih vojna usvojenom elementu ženske odjeće na Zapadu, uopće nije urezan ili ušiven u odjeću, nego je to isprva samostalna kesa, torbica, često ukrašena i raskošna, koja se vidno ističe na haljini kao ukrasni datak. Po tom ova arapska riječ služi za samostalan predmet što ga mi ne bismo nazvali *džep* nego *torbica*. U tom smislu ova riječ ulazi i u turski i tu zadržava oba značenja, *torbica* i naš današnji *džep*.⁷⁸ Ali, komentator u glosariju Barijskog zbornika oslonio se samo na ovo jedno značenje u arapskom, odnosno grčkom jeziku, sa smislom torbica, te tako riječ zeppa protumačio kao *borsallino*.⁷⁹ Da u dubrovačkim dokumentima riječ *zepeya* ne može imati ovo značenje, dobro se vidi ne samo po svojstvima tog predmeta, kako smo ih pronašli, nego i po tom što se u isto vrijeme javlja samostalna torba-kesa s nazivom *bursa*, a i to je

⁷⁶ BARANOV H. K., *Arabsko-ruskij slovar*. Moskva 1967. p. 181: *gaba*, *yaub*, *gawb*, rjezat, kroit; p. 142: *gabba* — *yagubb*, *gabb* — otrjezat (džube); p. 187: *gaba* — *yagibu* — *geyb* — sdjelam v rez na rubaške, karman (= džep) i sve izvedenice. Zahvaljujem magistru Muhamedu Ždraloviću na ovim podacima.

⁷⁷ ŠKALJIĆ o. c. s. v. *džep*, turski *cep*, arapski *gayb*.

⁷⁸ S istim smislom ova turska riječ ušla je i u novogrčki demotski govor, v. n. 2.

⁷⁹ Codice diplomatico Barese III Glossario s. v. zeppa pozivlje se na novogrčki *τρεπι* (v. n. 2), ali je tu u grčkom, kao i kod nas, novija turska pozajmica.

svilena ženska torbica.⁸⁰ A kako i u apulijskim spisima *zeppa* stalno dolazi usporedo s ostalim rupcima, a ima i ukrasne krajeve, što ne bi imalo smisla naglašavati za torbicu, to i apulijska *zeppa* može biti protumačena jedino kao ukrasna nevjestina pokrivača.

Našli smo dakle da je *zepeya* dubrovačkih spomenika ukrasna pokrivača u najboljem izdanju ovog ženskog vela. U svojoj službi ta je pokrivača već pri prvom spomenu u Dubrovniku određena kao nevjestin veo, pa zato nosi bogat ukras na oba kraja izrađen u zlatovezu i sa zlatnim resama, kao logičnim završetkom tog lijepog vela. Taj je veo mogao biti od najtanjeg lanenog platna, ali u najboljim primjercima bio je otkan od svile. Na prozirnomoj velu ukras bio izrađen jednako pomno na licu i naličju, kako naše žene kažu »na oba lišca«, a kako je to pravilo za arhaičan ženski vez na polihromnim pokrivalima i velima kod nas i u grčkim varijantama narodne nošnje.

U Dubrovniku *zepeya* je u punom cvatu tijekom 13. stoljeća, no rekli smo, mora da je već tu otprije bila udomačena. Kasnije se naziv, a i njegovo značenje, postepeno mijenja. Već u prvoj polovici 14. stoljeća riječ se i fonetski izmijenila, kako to možemo zaključiti po grafiji *cipea* (prilog 10). Iako se u Gradu još u 16. stoljeću pamtio poseban arhaičan naziv za nevjestinu pokrivaču (prilog 11), za pokrivalo udate žene već je posve usvojen domaći naziv *pokrivača*, kako se javlja u brojnim inventarima s ovim hrvatskim nazivom u tad već talijanskim tekstovima. Pri tom, pokrivača se razlikuje po veličini, a sigurno i po materijalu i izradbi, pa bi se u onoj pokrivači za koju se kaže da je od lagane tkanine, od vela, a nije ni dugačka, dakle ne služi za omatanje glave i kose nego se samo prebacuje kao veo, mogla kriti starinska *zepeya*, već s izgubljenim nazivom.⁸¹ U istom popisu robe u vlasteoskoj kući pokrivača služi uz kopicu, skufiju.⁸² To je kanon oglašava udate žene po kojem je kosa više ili manje pokrivena kopicom na koju se, najčešće za izlaska iz kuće, stavlja neki rubac ili pokrivača, kako je to ostalo u našim folklornim varijantama do danas.

Za nježan, očito nevjestin veo u 14. stoljeću služi i domaća riječ *koprena*, i to u hrvatskim spisima⁸³ kao i u talijanskim gdje

⁸⁰ Npr. u Dubrovniku 1282. u ostavštini između odjeće, nakita i »bur-sam de seta unam«; ČREMOŠNIK o. c. p. 328.

⁸¹ U Dubrovniku 1512, u kući Matije Bobaljevića »una pochriuaza longa (precertano) noua de uelo.« Diversa canc. Rhag. fac. s. 108. fo 14. v.

⁸² IBID. »pochrivazette picole per scuffie« 1. c.

⁸³ 1517 u oporuci Radiča Aligretovića: »... a kćerjem Radojevjem po jednoj koprjeni ali po dukatu zlatu«. — JIREČEK C., Beiträge etc. p. 520.

se javlja u različitim, ali prepoznatljivim grafijama.⁸⁴ Da je takva koprena doista produženje dragocjenog starinskog pokrivala mlade žene, očito je iz visoke cijene od jednog dukata s kojom se takva koprena izjednačuje.⁸⁵

Pored svih zakonskih mjera protiv raskoši, ženska se mladež ne odriče posjedovanja svog kićenog pribora, a ni radosti u vlastitom radu i uloge stvaralaštva oko tog svog dobra. U tijesnim kućnim zidovima, mladenačke težnje ostvaruju se u vještim i odabranim radovima, najviše u tekstilu. Tako ekstremna haremska zatvorenost dovodi da se Muslimanke usavršuju do profesionalnog zanatstva. Ali i izvan orijentalnih krajnosti, u mediteranskim se gradovima produžuju navike starodavnih gineceja, gdje, u molitvi uz rozarij i krutoj obiteljskoj stegi, djevojkama i ostarjelim usidjelicama glavno zanimanje ostaje rad oko domaćeg tekstila, pa i onog najviše kvalitete.

Od 16. stoljeća nadalje, u Dubrovniku se još pojačano zabranjuje svaki ma i neznatan nakit u zlatu, u kovini ili zlatnoj niti.⁸⁶ Sve teže pritišću Republiku podavanja i »darovi« sultanima i svim bližim i daljnjim na ljestvici složene osmanlijske vlasti, a to kraj sve oskudnijih prihoda, zbog mnogih razloga. Tako Dubrovnik, ovaj teritorijem tako ograničen, a političkom svijesti svojih građana tako sveobuhvatan državni organizam, kroz sve vrijeme svog postojanja opći probitak svoje komune i svoju slobodu stavlja nad svaki interes pojedinca. Na izlasku iz medijevalne povijesne situacije sve se više stežu osobne želje i ambicije za ljepotom i životnom radosti. To je vrijeme kad sa Zapada u sve jačem zamahu dolazi imperativno nova epoha u kojoj se renesansni čovjek izgrađuje kao jedinka sa svim svojim ljudskim svojstvima u dobru i zlu i postavlja se u središte dinamičnog pokreta, koji svakog pojedinca obogaćuje duhovnim i tvarnim dobrima.

U tom proturječju, i u Dubrovniku se postepeno mijenja materijalni pribor, pa i odijevanje, koje i pored konzervativnog nastupanja vlasti poprima nove oblike. U odnosu na renesansnu raskoš na Zapadu, to je sve vrlo pojednostavljeno, ali se u tom

⁸⁴ U Dubrovniku 1525. u kući Nikole Dobrića »fazolo uno da koprina« Div. canc. Rhag. fasc. 114 fo 35. — 1534. u jednoj kući na Lopudu »tre copriene due fruste et una noua« Div. canc. Rhag. fasc. 109 atergo fo 2 v. — 1534. u kući Nikole Stojkovića (Staj) »Item una copriena de seda virga da biancho procijenjena na 4 i po hiperpera. To mora da je veo od onog svilenog tkanja u kojem su u tkaninu od sirove svile utkane pruge od bijelog konca, pamuka ili izbijeljenog lana, kako se to održalo u našem folklornom ruhu u fakturi svile, tzv. *dugalije*, koja je do nedavna bila u velikoj upotrebi na muslimanskom ruhu, pa je zato sad smatramo orijentalnim tekstilnim elementom. — MICLOSICH f., *Lexicon paleoslovenico — graeco — latinum*. Vindobona (Beč) 1862—1865, p. 302 riječ *koprina* tumači »sericum ... seta,« dakle svila.

⁸⁵ V. n. 83.

⁸⁶ JIREČEK o. c. p. 420.

napuštaju prestarjele navike. Gubi se i negdašnji naziv za nevjestinski veo, koji se više i ne spominje kao neki osobit pribor.

Ali, ono što nestaje u Gradu — ostaje živo u pučkoj sredini dubrovačke pokrajine. Selo, svagda konzervativnije od grada, i dalje zadržava i u predaju ulaže ono dobro koje je usvojeno za procvata, kako je to npr. u Konavlima, kad se nakon cesije ovaj plodni kraj pretvara u vrt i žitnicu svoga Grada. U tom sticaju, starinska zepeya, iako s izgubljenim nazivom, nadživljuje sve odredbe uperene protiv njene ljepote i raskoši. To u prvom redu vrijedi za svadbene rekvizite, pa i za nevjestin veo. U tom patrijarhalnom ambijentu svadbovanje oduvijek predstavlja važni kolektivni čin. Produženje roda u mladom bračnom paru osnovni je zakon u patrijarhalnom društvu, a s tim i materijalni pribor, vezan uz svadbeni obred, zadobiva stalnost usvojene predaje. Pa, dok se negdašnji nevjestin veo u Gradu i bližoj okolici posve gubi, u seoskoj sredini Konavala starinski se odjevni inventar očuvao do naših dana. Materijalno dobro uneseno u ovu pokrajinu s naseljenjem brđana iz dinarskog zaleđa, pojednostavnjuje se pod usmjerenim utjecajima Republike.⁸⁷ Pri tom se upravo u nevjestinoj opremi briše folklorna hipertrofija u nadmetanju s metalnim nakitom i glomaznim odjevnim oblicima, sve zbog ugleda »*velikih kuća*«. Tako se sav odjevni pribor nekadašnje brđanske nošnje znatno oplemenjuje. U isto vrijeme, konavosko selo usvaja dobro koje u istom obliku i službi postoji tada u pučkom krugu u Gradu. Tako se i prvotna nevjestina pokrivača, koja je u vrijeme cesije odgovarala ženskim prevjesama i prevezačama u starom Zahumlju, kako se to održalo u zaleđu Dubrovnika u hercegovačkim vezenim prevezačama,⁸⁸ preoblikovala u rafiniranu varijantu starinske zepeye.

Samo u nekoliko primjeraka ovo je konavosko dobro došlo do nas. Takva konavoska nevjestina pokrivača ima i svoj poseban naziv, to je pokrivača zlatnica. Ako sad usporedimo determinantu negdašnje dubrovačke zepeye, kako smo je izveli iz povijesnih podataka, i folklornu konavosku pokrivaču zlatnicu, naći ćemo da oba ova pokrivala odgovaraju međusobno i to ne samo po materijalu i službi, nego i po stilu i tipološkoj pripadnosti. I konavoska je zlatnica tipična ženska pokrivača u formatu oduže pačevorine s dva simetrično ukrašena kraja. Njezin je veo svilen, u najljepšim primjercima doista »*tanji od paučine*«. Krajevi joj nose vez u koji je u pravilu unesena zlatna nit, a svršavaju zlatnim resama, pa je tako konavoska zlatnica i u sadržaju i u nazivu *deaurata*, a to sve, kako vidimo, doslovno odgovara zepeyi. Biser je zamijenjen baroknim pailletama, a u teški dragocjeni rubni ukras nadodana je domaća čipka ili ona od zlatne žice. I pored

⁸⁷ GUŠIĆ M., Tumač etc. p. 133.

⁸⁸ GUŠIĆ M., Šta je coverčerium kraljice Beloslave? Balcanica IV, Beograd 1973, p. 488.

toga što je u Dubrovniku odavna bila zabranjena ukrasna vrpca od zlatne niti, zlatna čipka obične fakture služila je na crvenim paramentima, pa je u malim dijelovima ušla i u pučku upotrebu. Rubni ukras na konavoskoj zlatnici izrađen je jednako na licu i naličju, pa se zlatnica i nosila tako da su oba otvorena kraja padala niz prsi, pokazujući tako svoje bogatstvo.⁸⁹ Kao što se u srednjem vijeku zepeya čuvala u obiteljima kao dragocjenost, tako su se do nedavna ukrasni krajevi konavoske zlatnice čuvali kroz pokoljenja, od majke na kćeri i unuke. Kako domaća neizlužena svila brzo propada, to su u obiteljima čuvali krajeve, koji su se do zgrade aplicirali na novi veo. Svilu su uzgajale i za pređu priređivale same žene u Konavlima, a na tkanje su je davale dubrovačkim *picokarama* u sve tri trećoredske kuće. Dumne trećoretkinje izrađivale su i rubni ukras, pa su pri tom prenosile starije sačuvane dijelove i fragmente veza i čipke sastavljale u novu cjelinu. Poseban skupocjen vez na nekim od sačuvanih primjeraka u dubrovačkom i zagrebačkom muzeju ukazuje na to da nije domaći rad ni konavoskih žena ni dumana dubrovačkih. Kao što se zepeya nekada unosila u Dubrovnik iz regija ustaljenog ženskog rukotvorstva, tako i najljepši primjerci sviloveza na sačuvanim zlatnicama i njihovim fragmentarnim krajevima ukazuju na svoje podrijetlo u svilovezu Skadra, Drača i Janine. Takav je npr. prekrasan vez u pastelnim bojama na jednom od najljepših i najbolje sačuvanih primjeraka pokrivače zlatnice, koja potječe iz obitelji Miha Klaića u Popovićima, a iz iste kuće otkupljena je za muzej.⁹⁰ (Sl. 6). Motiv betela odudara od evropskog veza 18. i 19. stoljeća i stilski ga moramo povezati s nedalekim središtima orijentalnog dekora s kojima je Dubrovnik odavna održavao dobre trgovačke veze. Ali, kao što se zepeya u starini izrađivala i u domaćim kućama, tako i mnoge primjerke veza na fragmentima konavoske zlatnice određujemo kao siguran rad domaćih žena.

Po svemu, dakle, konavoska nevjestina *pokrivača zlatnica* predstavlja kasno, ali po tipološkim odrednicama i stilskom sadržaju dobro očuvano potomstvo onog nevjestinog vela, koje u Dubrovniku u srednjem vijeku nosi naziv *zepeya*. S tim našim izuzetnim folklornim dobrom dobivamo pun odgovor o tom što je bila *zepeya* u Dubrovniku u srednjem vijeku.

Ostaje nam još da upozorimo na blizinu između kasnih oblika ovog naziva u grafiji *čipea*, *čippi* i našeg današnjeg naziva *čipka*.

⁸⁹ GUŠIĆ M., — TURKOVIĆ G., Starinsko žensko ogavljje u hrvatskoj narodnoj nošnji. Zagreb 1974, t. 12.

⁹⁰ Ovaj unikalni predmet otkupljen je 1955. i pohranjen u Etnografskom muzeju u Zagrebu, inv. sign. 17262. — Dimenzije: šir. 50 cm, duž. vela 98 cm, visina ukrasne pruge s vezom, čipkama i zlatnim trakama bez resa 9.9 cm, zlatne rese 5.5 cm, prema tome duž. cijelog predmeta 113 cm. — Na žalost, pored svih nastojanja i konzervatorskih postupaka, domaća neislužena svila neće se moći trajno sačuvati.

Treba odmah naglasiti: riječ *čipka* nikad nije služila u Dubrovniku. U sjevernoj Hrvatskoj ova je riječ kasno ušla u književni jezik,⁹¹ a žene u hrvatskim selima poznaju samo naziv *špica*, koji je preuzet iz njemačkog (*Spitze*), kako je to služilo u građanskom krugu do nedavna. Riječ *čipka* je posuđenica iz mađarskog, gdje se u obliku *csipke* javlja u 17. stoljeću.⁹² Međutim, u Dubrovniku se u 17. stoljeću gubi svaki trag riječima koje bi bile izvedene iz *zepeya*, *cipea* ili *čippi*.

Doduše, obje riječi, izgubljena *zepeya-cipea* i današnja *čipka*, besumnje potječu iz iste daleke osnove, iz perzijske riječi *zeb*, *zib*, ali im je objema razvoj išao različitim putovima. Nema nikakve jezične ni semantične veze u oblikovanju konačnih riječi *zepeya-cipea* i *čipka* iz vrlo udaljene prvotne osnove. Našli smo razvojni put po kojem je *zepeya* ušla u Dubrovnik i kako se to zbivalo u medijevalnom Sredozemlju. Drugim je putem i znatno kasnije, posredstvom Osmanlija, u naš materijalni pribor ušao jedan poseban naziv za rubni ukras izrađen iglom, a taj se naziv sporadično do naših dana održao samo u jednom dijelu Slavonije. To su riječi *čipča*, *čipčanje*, *čipčati*, kako se u Đakovštini do naših dana nazivao svojevrstan rad na bijelom domaćem rublju, u arhaičnoj fakturi rubnog ukrasa.⁹³ Trećim je putem današnja naša riječ *čipka* zadobila svoje građansko pravo. Mora da je riječ *csipke-čipka* usvojena najprije u feudalnom krugu, gdje se s nekog haremskog dekora prenijela na renesansnu čipku, a baš hrvatsko-ugarski velikaški krug od 16. stoljeća dalje u mnogome preuzimlje orijentalne oblike u nakitu i odijevanju. Ali, to više nije pitanje dubrovačke *zepeye*, nego podrijetla i razvoja dubrovačkog čipkarstva, za sad još uvijek neriješenog, a nada sve zanimljivog pitanja u našoj kulturnoj prošlosti.

⁹¹ Rječnik JAZU s. v. *čipka* »od 17. vijeka«.

⁹² GOMBOCZ Z. — MELICH J., Magyar etymologiai szotar — Ungar etymologisches Wörterbuch, Budapest 1916 s. v. *csipke*: »...im Derivat aus dem XVI Jhd., sonst uas 1607... fimbria denticulata... Keine zuverlässige Erklärung...«; odbija dotadašnje mišljenje (Štrekelj, Donner i dr.), ostavlja pitanje podrijetla otvoreno, ali ne dovodi uopće u vezu s turskom, arapskom ili perzijskom mogućom osnovom i semantikom.

⁹³ KARALIĆ L., Kako je jedna školska izložba ostala nezaboravna. Zbornik za narodni život i običaje JAZU 45, Zagreb 1971, p. 375: »*čipča*, *čipčati*, *čipčanje* — rubni ukras na kraju nekog platnenog predmeta... izrađen iglom s konačnom niti. Nit se vodi od boda do boda praveći pri svakom bodu sitan čvorić, uzao, pa se tako dobije gusta sitnozrnata nešto plastična tekstura...« Autorica LUCIJA KARALIĆ rođena u seljačkoj obitelji u Gorjanima jednom od najvećih sela u Đakovštini, dugo godina učiteljica u svom selu i izvrstan poznavalac narodnog života, običaja i osobito tekstila i tekstilnih tehnika u svom zavičaju, u ovom napisu prvi put utvrđuje riječ *čipča*, do sad nezabilježenu u našim rječnicima.

P r i l o z i :

Prilog 1) Listopad III indikcija 1065.

Bari

Russo, sin Amorusa dakona, prima predmete iz miraza svoje žene Alfarane od tasta Johanesa, sina Petra katalakta.

». . . In primis, quinque camise bone subtiles appreciate solidi decem. gipteca causuta solidi tres. Fufude russa et citrina consuta solidi quattuordecim . . . Tres bangbadiky consute solidi sex. duo lectuli da ferula et uno bittulo da birgallo solidi septem. duo pentareule solidi uno. Duo facioli greciski solidi septem. Duo facioli copbillati uno cum masuli et alio cum nikyforate solidi decem. Duo totibillati cum masuli solidi quattuordecim. Tres facioli, duo cum masuli et alio cum demme colorinee solidi duodecim. kankellata solidi quattuordecim. Zippa solidi duo. Duo cale bone cum masuli solidi quinque. Cala guttulata ad serico solido uno. Paria circelli cum milille de auro, quattuor anule auree solidi octo. Lecto kabeato nobo et armaro nobo solidi decem. Culcitra plumacio polemitos solidi septem. quattuor besti-are ex ipso plumacio. Una ad deume de ipse camise et una ad deuma de cordato ipse alie sclitte. Tres paria plaioni solidi quattuordecim. Paria plaioni uno plaione scolato et alio cum masuli solidi tres. Lenula masule lata solidi sex. Lena captomala solidi quinque. Lenula leontari serica solidi septem. Panno supra cabia cum due fille de litteri pro capite. Curtina ad giratoria solidi nobem. Curtina et panno supra cabia cotidiani solidi quattuor. Planca ante lecto et due predule politice solido uno. Trappito bono solidi quattuor. Saccullo cum rose maiuri, sabano rusato solidi quattuor, Tres mappe. due giromensa, noben mandili, alii cum deume alii sclitte, solidi quattuordecim (Slijedi pokućstvo i kuhinjski predmeti, među ostalim) . . . due caldare maiore et minore. frixoria. spito. tripide. gabata maiore. Zippe ferree solidi sex et una ancilla . . .«

Nitti di Vito F., Codice diplomatico Barese — IV — Le pergamene do S. Nicolo di Bari. Periodo greco (939 — 1071). Bari 1900 — p. 83—84.

Prilog 2) 1. kolovoza 1232.

Terlizzi, Terra di Bari

Ozakonjeni prijepis jednog ugovora o mirazu, sklopljenog 1193. između Russula, sina Petracce, i Goffreda, sina

viteza Guarangi, za kojeg se udala Gerbina, kći Sabina, sina istog Russula.

»... scilicet lectum franciscum unum, et culcitrans duas et plumacias duas plenos de pennis at decet, et paria plaionum francisca tria, et cortinas girantes lectum duas, una ipsarum nova et una superclavium cum versibus bonam, et duo copertoria unum de zendato et alium de guthone, et camisias septem et palidellos lini septem et unam juppam de sirico fusco et unum diminum et sex faziolos et zeppam unam et bictulum unum de media uncia et parum unum de guetonibus et reticellam unam de media libra, et unum mantellum de tribus unciis auri et inter mappas et mandilia septem, et unum suppedaneum cum sera...« Slijedi popis kućnih i kuhinjskih predmeta, zatim stoka i nepokretnine.

Carabellese F., Codice diplomatico Barese — III — Le pergamene della Catedrala di Terlizzi (971 — 1300) — Bari 1899. p. 184/5.

Prilog 3) 13. travanj 1235.

Dubrovnik

Ordo de dotibus et nuptiis

a) Ut a modo in antea nulls dare debeat alicui mulieri plus quam ducentos perperos nomine perchiuii, et non debeat dare nisi tantum decem pensas auri pro ornamento capitis, aurium et manuum, et hoc in auro, uel argento uel pirlis, secundum uoluntatem suam, non computatis fazeolis et zepeys.

Prijevod : Da od sada unaprijed nitko ne smije dati kojoj ženi više od dvije stotine perpera u ime prćije i ne smije dati nego deset mjera zlata za nakit ogavlja, ušiju (naušnice) i ruku (prstenje i narukvice) i to u zlatu, srebru ili biseru prema svojoj volji, ne ubrajajući u to rupce i zepeye.

b) Zepeye que facte sunt, maneant et possint eis uti qui habent, set a modo in antea aliquis uel aliqua non faciat uel fieri faciat uel apportari aliunde faciat zepeyam que sit deaurata, uel que habeat telam de seta.

Prijevod : Zepeye koje su izrađene (koje već postoje) neka ostanu i mogu služiti onima koji (ih)

imaju, ali od sada unaprijed neka nitko ili nijedna (žena) ne izrađuje, ne da izrađivati, i ne da donijeti otkuda (izvan Dubrovnika) zepeyu koja bi bila pozlačena (nakićena zlatom, ukrašena sa zlatom) ili koja bi imala tkaninu od svile.

Bogišić V. — Jireček C. Liber Statutorum civitatis Ragusii — Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium IX — JAZU, Zagrabiae 1904 — p. LXIV.

Prilog 4) 21. travanj 1244.

Barletta, Terra di Bari

Sabinus, sin Petra sina notarija Mathea iz Barlette, s pristankom svog oca obvezuje se vratiti Riccardu, sinu suca Jacoba, koji mu je tast, sva dobra iz miraza svoje žene Romane, ako ona umre bez djece, a zadržat će miraz u slučaju da ona ostavi djecu, do njihove punoljetnosti.

»...videlicet. Lectus unus, planca una... (lacuna)... suppedaneus unus. Culcitre tres de siria plumacia. duo de siria. duble tres cum listis de seta. Copertorium de siria. cultra de cendato citrino cum fundo de purpura. cortine due. imberlacia duo cum listis de seta. camise octo purpura una. iuppa una de cendato citrino. mantellus de scarulato cum pelle grisa. nolvatus unus. ceppa una. inbestiacum unum cum auro. faciola tria de lino. centura una de argento. Tobalie quattuor (sic.) mandilia quattuor...« Slijedi kućanski i kuhinjski pribor.

Filangieri di Candida R., Codice diplomatico Barese — X — Pergamene di Barletta (1075 — 1309) — Bari 1927, p. 125/6.

Prilog 5) 5. veljače 1266.

Terlizzi, Terra di Bari

Obnavlja se instrument o mirazu između sir Pirrone Cacciaconte, u kojem je bila utvrđena bogata oprema Antizije, njegove sestre, udate za Ursona Angelotta, a koji se instrument izgubio »in parte di Romania«.

»...in ordine dotis has suscriptas res apretiate a pluribus hominibus ab utraque parte dotis. Videlicet cul citras tres de Ravenna, quarum due sunt nove et reliqua

usata, investituras de fustaneo vergato novo et pluvezia duos de Ravenna novos, investuturas de fustaneo vergato pro unciis tribus auri, dublam unam de lino cum versibus de seta, et parum duo de lenzolis de lino pro uncia una et tarenis viginti et medio, cultras duas de bucharano quarum una nova et reliqua usata pro unciis duabus, item aliam cultram unam de bucharano usata et copertorium unum de guthone pro tarenis viginti duobus et medio, cortinam unam girante lectum arrambe cum versibus. de sita pro tarenis viginti sex, inberlachium unum de bucharano ad lionum et rosellas pro tarenis decem et octo, mandilia duo cruda sammitiginem cum listis de sita et aliis tribus mandiliis cum listis de seta pro uncia una, tobaleas quatuor arrembe pro tarenis quindecim, zeppam unam cum auro in capite de Mumpillerio et aliam zeppam unam cum auro in capite parvam de Mumpillerio pro uncia una et tarenis duodecim, faziolos duos pro tarenis septem et medio, tunicam unam novam brunam et giernaziam, unam buccam novam fermalium, investituram de zendato novo pro unciis quinque mantellum unum de Tripoli investitum de zendato rubeo pro unciis duabus. Slijedi globalna cijena od uncias decem et novem et tarenos tres et medium boni auri. Dalje slijedi kućanski i kuhinjski pribor s kojim neznatnijim odjevnim predmetom.

Kao prilog 2) — p. 306/7.

Prilog 6) 20. lipanj 1266.

Bari

Miraz prima Conradus de Montefusculo od svog tasta Mathea de Carbonara za njegovu kćer, a svoju ženu Citu Johannu.

»...infrascriptum corredum... videlicet mantellum de xamito rubeo infoderatum penna grisa cum gramatis de auro. et guarnaciam de xamito rubeo infoderatam zendato citrino cum gramatis de auro et cum albis, pro unciis auri quattuordecim. Guarnaciam unam de pano ad aurum pro unciis auri duabus et media. Mantellum de scarlato infoderatum penna varia. Guarnaciam de eodem panno infoderatam zendato citrino, et tunicam similiter de eodem panno, pro unciis auri undecim et tarenos quindecim. pumettos quattuor duos ex eis de

ambra et duos de albis pro tarenis auri quindecim. Culcitram unam de sarantasmo, congratam zendato rubeo de luca cum vetana de zendato rubeo et citrino ad fersas pro unciis auri sex. Aliam culcitram de zendato rubeo zum vetana de panno celesti pro unciis auri septem. Cortinam et pannum supra kaviam ad ligaturas viginti octo pro unciis auri tribus. Duplam unam cum listis et iectatis (?) de seta pro uncia auri una et media.

Pellicionum unum de scurolis pro uncia auri una et tarenis decem. Zeppas duas de seta cum capitibus deauratis pro unciis auri duabus et tarenis viginti. Corrigiam unam de argento pro unciis auri tribus et media. Nuscam unam de auro cum lapidibus et pernis. ponderatem uncias octo et tarenos tredecim pro unciis auri septem et media. Et paria duo de buctonis cum pendulis de auro sexaginta et de pernis quinquaginta octo pro unciis auri sedecim. (slijedi postelja s opremom i pokrivačima, a zatim opet i odjeća, tunica, guarnacija u više komada, među ovim i:) ... Investitium unum cum seta. Facciola duo cum seta ... Reticellas duas de seta rubea cum auro. Reticellam unam de seta sangrina (slijedi skrinja i ostali kućni i kuhinjski pribor).

Nitto de Rossi G. B. — Nitti di Vito F., Codice diplomatico Barese II — Le pergamene del Duomo di Bari (1266 — 1309. — Bari 1899. — p. 3—4.

Prilog 7) 14. kolovoz 1280.

Dubrovnik

a) *Odluka suda o parnici koju je Fuska udova Bogdanića (Bogdanelli) povelu o vraćanju svoje prćije od sinova svog pokojnog muža.*

b) 23. kolovoz 1280.

Iskaz svjedoka o ostavštini pokojnog Bogdanića.

»... C. Drasi, cognatus Georgii Greci, productus testis ... interrogatus ... dixit:« Ego eram in Trano cum tarita Gualengi de Venetiis et vidi, quod Paulus de Semella vendebat res, que fuerunt dicti Bogdanelli silicet (sic) duos lençolos de operibus de Romania, coopertum unum de Romania, unum coopertorium de plumacio, unam banderiam de zendato, unam zopeiam, unam panceriam cum capirono, duas toalias. »Interrogatus, qualiter scit, quod dicte res erant Bogdanelli, respondit: »Ego bene cognocso, quia fuit in Dyrachio, quando dictus Bogdanelli emit dictas res in Dyrachio«.

Čremošnik G., *Spisi dubrovačke kancelarije I (1278—1282) — Monumenta historica Ragusina I — JAZU — Zagreb 1951. p. 94. i 95.*

Prilog 8) 11. studeni 1280.

Dubrovnik

Očitovanje o mirazu. Matej, sin Marina Menčetića, obvezuje se da će, nakon što je primio prćiju svoje pokojne žene Prvoslave i raspodijelio je prema njenoj oporuci, preostale stvari sačuvati do punoljetnosti njihove djece, s čime se suglašuje tast Pasko.

»... Item ego dictus Mathias habeo de dicto perchivio Peruoslaue predictae exagios auri et perlarum quinquaginta sex et argenti laborati libras duas. Item habeo zuppam unam de cxamito rubeo, item zopeiam unam, oraria sex, ... (slijedi nepokretno imanje, zatim još dragocjenosti u zlatu i srebru).

Kao prilog 7) p. 105

Prilog 9) 18. srpanj 1281.

Dubrovnik

Ulaganje u poduzeće. Mihajlo, sin Nikole de Cluno, ulaže neku svotu koju ima od prćije svoje sinovice Lene, kćeri Lukarija sina Mihajla Muti, a koji novac i stvari pripadaju Leni kao prćija njene majke.

»... Item habeo ego dictus Michael de dicta Len pensas de auro quinquaginta et unum anulum de auro... et unam zubam de examito bruno et unam zupeiam cum demis de auro, et oraria plumata quatuor et linnas tres et pecias lencii tres et pandellum unum de bocarano et peciass de filato septem... Item ego predictus Lukarus habeo de dicta Len, filia mea, unam peciam de lencio de cubitis viginti et unum anulum auri de zona...«

Kao prilog 7) — p. 181/182.

Prilog 10) ... 1328.

Dubrovnik

Fragmentarna bilješka K. Jirečeka iz arhivskih spisa u Dubrovniku.

»... Quid Ragusii z. (sc. zepeya) fuerat, patet ex Div. Canc. 1328: »çipeam sive orale de seta«, uxoris Petri de Coten (1328).

*Kao prilog 3): Index nominorum et verborum p. 459.
s. v. zepeya.*

Prilog 11) 7. lipanj 1515.

Dubrovnik

Citat iz niže navednog teksta K. Jirečeka.

»Im Bezug auf Kleidung war es Frauen und Jungfrauen verboten, kostbare Taschentücher zu tragen, »portare in casa et fora de casa fazoli chiamati çippi, ne altri fazoli, lauorati cum oro, argento o perle«, die auch nicht erzeugt werden durften«.

Jireček C., Beiträge zur ragusanischen Literaturgeschichte. — Archiv für slavische Philologie. XXI — Berlin 1899, p. 423.

Marijana Gušić

WHAT IS ZEPEY IN DUBROVNIK MONUMENTS ?

Summary

Out the documents in Dubrovnik archives from 1235 and after that and out of the records in neighbouring Appulia the author explains the meaning, the form and the function of that woman's veil which is called in Dubrovnik zepeya and in Appulia zeppa, zippa.

It is the wedding veil used by the bride. This veil is a distinguished one among the other women's coverings for the head because it is precious, made of silk, decorated with a pearl and golden embroidery. The author thinks that this is the Persian word »zeb, zib« with the adjectival meaning »excellent, wonderful«. This elegant textile is not only the veil for the Bizantine women but is also a decorative handkerchief used with a gala dress in the hand or stuck into the belt. It is also used from the 6th century. It can be found in the iconography of Madona where it makes the bright motif, on the dark material (maforija).

Later in Dubrovnik in the 16th century there is a decorative handkerchief in the graph çippi.

The last pattern of the medieval Zepey we could see on the folk textile in Dubrovnik district. It is called »golden covering« which is used in Konavle for the bride veil. The last chosen examples are held in the museums. The author shows one of the most beautiful as an illustration for his work.